

Dr. Varga Attila Ferenc alezredes
HM Jogi Főosztály, ov.h.

Az európai kollektív önvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében, különös tekintettel az EU kollektív önvédelmi klauzulájára, és annak lehetséges alkalmazási körére

„A közös kül- és biztonságpolitika, valamint az európai védelem- és biztonságpolitika lényege az, hogy közösen erősek vagyunk”¹

A Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével az Európai Unió alapszerződésében került rögzítésre a tagországok egymással szembeni kollektív védelmi kötelezettsége. Jóllehet az európai kölcsönös önvédelem igénye már korábban is megjelent, uniós szintű megfogalmazását több körülmény hátráltatta. Jelen dolgozat szerzője arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a kollektív önvédelem mai rendszerét a nemzetközi jogban, és ismertesse az EU kollektív önvédelmi klauzula lehetséges alkalmazásával kapcsolatos anomáliákat.

Kulcsszavak: kollektív önvédelem, Európai Unió, nemzetközi jog, agresszió

By the entry into force of the Lisbon Treaty, the obligation of the collective self-defense of the member states has been laid down in the basic document of the European Union. Although the need for a European collective self-defense already appeared some time ago, phrasing it at EU level was hindered by many circumstances. The author of this article intends to introduce the system of the collective self-defense in the international law, as well as to present the anomalies related to the possible use of the EU collective self-defense clause.

Key words: collective self-defense, European Union, international law, aggression

Az Európai Unió tagállamainak állam- és kormányfői által 2007. december 13-án aláírt Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-i hatályba lépése sok szempontból új korszak kezdetét jelentette az Európai Unió történetében. Az Unió önálló jogalanyiségének rögzítése, a kiterjedt intézményi és döntéshozatali reformok, valamint az egyes politikákban bekövetkezett változások célja az integráció további elmélyítése, a működés hatékonyságának fokozása, és az egységes fellépés lehetőségének megteremtése. A változások érintették az EU biztonság- és védelempolitikájába tartozó kérdéseket is, amelyek közül az egyik, viszonylag kevés visszhangot kiváltó fejlemény az EU kölcsönös önvédelmi klauzulájának alapszerződésbe iktatása volt. Az alábbiakban jelen cikk szerzője ezen rendelkezések

¹ Biztonságos Európa egy jobb világban, Európai Biztonsági Stratégia (2003. december) – Internet: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (Letöltés: 2010. május 3.), p. 13.

elemzésére tesz kísérletet, bemutatva a kollektív önvédelem nemzetközi megfogalmazásának sajátosságait, és annak hátterét.

A kollektív önvédelem a nemzetközi jogban

A Népszövetség Alapdokumentumának² 10. cikke már 1919-ben rögzítette, hogy a tagállamok tiszteletben tartják és a külső agresszióval szemben megóvják a Szövetség valamennyi tagállamának területi integritását és fennálló politikai függetlenségét. Ilyen agresszió, illetve annak veszélye, vagy azzal való fenyegetés esetén a Tanács ajánlást tesz arra vonatkozóan, hogy milyen eszközökkel (intézkedések meghozatalával) kell ezen kötelezettségnek eleget tenni. A 11. cikk szerint bármilyen háború vagy háborús veszély, függetlenül attól, hogy közvetlenül érinti-e a Népszövetség bármely tagját, súlyos aggodalomra ad okot az egész Szövetség részéről, ezért a Szövetség bármilyen cselekményt végrehajthat, ami a népek békéjének megőrzése szempontjából ésszerű és hatékony.

A 16. cikk rendelkezései szerint amennyiben a Szövetség bármely tagja – figyelmen kívül hagyva a viták békés rendezésére vonatkozó kötelezettségét – háborút indít, ez „*ipso facto*” a Szövetség valamennyi tagállama elleni háborúnak tekintendő. Ebből következően a tagállamok kötelezik magukat, hogy:

- haladéktalanul megszakítanak mindenfajta kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatot a kötelezettségszegő állammal;

- állampolgáraik számára megtiltanak mindenfajta érintkezést a *renitens* állam polgáraival; valamint

- intézkedéseket tesznek mindenfajta pénzügyi, gazdasági és személyes kapcsolat megelőzésére a kötelezettségszegő állam polgárai és bármely más állam polgárai között, függetlenül attól, hogy ez utóbbi állam a Szövetség tagja, vagy sem. Ilyen esetekben a Tanács kötelessége, hogy az érintett kormányok számára ajánlásokat tegyen arra vonatkozóan, hogy milyen hatékony szárazföldi, haditengerészeti vagy légi erővel járuljanak hozzá a Szövetség tagállamai a Szövetség Alapokmányában foglaltakat megvédeni hivatott fegyveres erőhöz. A Szövetség tagállamai a továbbiakban egyetértenek abban, hogy az ezen cikk alapján tett pénzügyi és gazdasági intézkedések révén kölcsönösen támogatni fogják egymást:

- annak érdekében, hogy minimálisra csökkentsék a fenti intézkedések megtételéből adódó veszteségeket és hátrányokat;

- a kötelezettségszegő országnak bármelyikükre vonatkozó speciális intézkedéseivel szembeni ellenállásban; továbbá

- megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy területükön áthaladhassanak a Szövetség azon tagállamainak fegyveres erői, amelyek együttműködnek a Szövetség Alapokmánya rendelkezéseinek megvédésében. Végeredményképpen a Tanács, a többi tagország képviselőjének egyetértése mellett kizárhatja a Szövetség tagállamainak sorából azon tagállamot, amely megsértette a Szövetség bármely megállapodását.

Ma már tudjuk, hogy a Népszövetség – különböző okok miatt³ – nem tudta hatékonyan betölteni a szerepét és magakadályozni a II. világháború pusztítását. A

² The Covenant of the League of Nations – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Letöltés: 2010. május 2.)

³ Az okok között egyebek mellett megemlíthetjük azt is, hogy nem tudott egyetemes nemzetközi szervezetté válni, hiszen tagjainak száma a csúcsideőszakban (1934-35 között) is összesen csupán 58 volt, amely a II. világháborút megelőző időben folyamatosan csökkent. Emellett, a II. világháborúban fontos szerepet játszó országok közül Németország, Olaszország és Japán kiléptek a NSZ-ből, a Szovjetuniót pedig kizárták. Az NSZ-t megszüntető utolsó Közgyűlésen, 1946-ban összesen 46 ország vett részt. Vö. The end of the League of Nations – The United Nations Office at Geneva – Internet: [http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/\(httpPages\)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/(httpPages)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument) (Letöltés: 2010. május 12.)

Népszövetségnek a kollektív biztonság és védelem garantálására való képtelenségét szemléletesen jellemezte *Stanley Baldwin* brit miniszterelnök, amikor 1936. június 23-án az olasz-abesszíniai háború kapcsán úgy fogalmazott, hogy a kollektív biztonság intézménye „végre megbukott, mert szinte valamennyi európai állam tartózkodik azon lépések megtételétől, amelyeket úgy nevezhetnék, hogy katonai szankciók (...) A valós ok, vagy a fő ok az volt, hogy hetek alatt rá kellett jönnünk, hogy az agresszor államon kívül nem volt más állam, amely kész lett volna a háborúra (...) Ha a kollektív fellépés realitás lenne, és nem egy olyan dolog, miről csak beszélünk, akkor az azt jelentené, hogy nem csupán minden ország készen állna a háborúra, de készen is kellene lenniük közösen háborúba menni. Ez borzalmas dolog, de a kollektív biztonságnak egy szükséges része.”⁴

A II. világháborút követően, az államok békés együttműködését, nemzetközi kapcsolataik békés mederben tartását zászlajára tűző Egyesült Nemzetek Szövetsége a Biztonsági Tanács elsődleges felelősségi körébe helyezte a nemzetközi béke és biztonság fenntartását. Az ENSZ Alapokmány 51. cikke ugyanakkor elismeri az államok természetes önvédelmi jogát, és rögzíti, hogy fegyveres támadás esetén minden tagállamnak joga van egyénileg vagy kollektív módon megvédenie magát mindaddig, amíg az ENSZ Biztonsági Tanácsa meg nem hozza a szükséges intézkedéseket a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása érdekében. Az Alapokmány 52. cikke ugyanakkor azt is lehetővé teszi, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében, egy adott régióra vonatkozó megfelelő intézkedések megtétele céljából regionális megállapodások szülessenek.⁵

Az azonos földrajzi régióba tartozó államok nemzetközi megállapodásban rögzített kollektív önvédelmi kötelezettségére klasszikus példaként az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkét szokás megemlíteni, amely szerint a részes államok kijelentették, hogy bármelyikük elleni fegyveres támadást valamennyiük elleni fegyveres támadásnak fognak tekinteni, és gyakorolva az ENSZ Alapokmánya szerinti egyéni vagy kollektív önvédelem jogát, külön-külön vagy együttesen, haladéktalanul a megtámadott fél segítségére sietnek, és megteszik azokat az intézkedéseket, ide értve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyek az észak-atlanti térség biztonságának helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesek.⁶

A kollektív önvédelmi együttműködésre ugyanakkor számtalan egyéb példa is akad. A második világháborút követő időszakban az államok – többnyire földrajzi (regionális) alapon, az ENSZ Alapokmány fentebb hivatkozott 52. cikke alapján – sorra kötötték egymással a különböző, kölcsönös önvédelmi kötelezettséget is tartalmazó védelmi együttműködési megállapodásokat. A létrehozott szövetségek némelyike nem volt hosszú életű, és az együttműködés eredményességét illetően is lehetnek fenntartásaink. Ilyen, ma már nem létező szövetség volt például a Dél-kelet Ázsiai Megállapodás Szervezete (Southeast Asia Treaty Organization - SEATO), amely 1954. szeptember 8-án alakult és 1977. június 30-án szűnt meg.⁷ Ugyancsak nem létezik ma már a Közép-Keleti Szövetség Szervezete (Middle East Treaty Organization – METO), amely a NATO mintájára, az 1955. február 24-én Törökország és Irak által megkötött Bagdadi Paktumra alapozva jött létre, és amely az alapítók mellett Pakisztánt és Iránt, valamint az Egyesült Királyságot, és az USA-t (megfigyelőként) tömörítette. Irak kiválásával, 1959-ben a szervezet felvette a Központi Szerződés Szervezete (Central Treaty Organization - CENTO) nevet, majd Irán és Pakisztán kiválását követően,

⁴ Vö. The Power of the Powerless – Internet:

<http://www.britannica.com/bps/additionalcontent/18/27253787/THE-POWER-OF-THE-POWERLESS>

(Letöltés: 2010. május 12.)

⁵ Charter of the United Nations – Internet: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (Letöltés: 2010. május 2.), Chapter VII, Article 51.; Chapter VIII, Article 52.

⁶ The North Atlantic Treaty – Washington D.C. (4 April 1949) – Internet:

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2010. május 2.), Article 5.

⁷ A SEATO megállapodás szövegét ld. Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact; September 8, 1954) – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp (Letöltés: 2010. május 6.).

1979-ben megszűnt.⁸ Nem létezik ma már a Varsói Szerződés sem. Az 1955. május 1-én Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia és Szovjetunió által aláírt, a barátságról, az együttműködésről és a kölcsönös segítségről szóló Szerződés 4. cikke rögzítette a kölcsönös önvédelmi kötelezettséget. A rendelkezés kimondta, hogy egy vagy több részes állam ellen bármely állam vagy államok csoportja által Európában végrehajtott fegyveres támadás esetén minden részes állam – gyakorolva az ENSZ Alapokmány 51. cikke szerinti egyéni vagy kollektív önvédelmi jogot – egyénileg, vagy az ezen megállapodásban részes más államokkal megállapodva, azonnali támogatást nyújt a megtámadott államnak, vagy államoknak minden eszközzel, amelyet szükségesnek tart, ide értve a fegyveres erő alkalmazását is. 1991-ben a Varsói Szerződés katonai és politikai szervezete egyaránt megszűnt.⁹

A kollektív önvédelmi kötelezettség köré szerveződő szövetségekre azonban nem csak történelmi példák említhetők, az eszme napjainkban is jelen van a Föld valamennyi részén.

a) Az Amerikai Államok Szervezetének Alapokmányát (Charter of the Organization of American States – OAS) 1948-ban, Bogotában írták alá, majd többször (1967-ben, 1985-ben, majd 1992-ben és 1993-ban) módosították. A dokumentum 2. cikke kimondja, hogy a Szervezet létrehozásának alapjául szolgáló alapelvek gyakorlatba történő átültetése, valamint az ENSZ Alapokmány szerinti regionális kötelezettségek teljesítése érdekében a szervezet céljai közé tartozik – egyebek mellett –, hogy biztosítsa a közös fellépés lehetőségét azon államok érdekében, amelyeket agresszió ért. Az OAS tagállamok alapelveként rögzítették, majd az Alapokmány kollektív biztonsággal foglalkozó 28. cikkében kicsit részletesebben meg is erősítették, hogy bármely amerikai állam elleni agressziós cselekedet az összes többi amerikai (állam) elleni agressziós cselekedetnek minősül. Amennyiben pedig bármely amerikai állam területi integritását, szuverenitását vagy politikai függetlenségét fegyveres támadás vagy olyan agressziós cselekedet éri, amely nem minősül fegyveres támadásnak, továbbá olyan, kontinensen kívüli, illetve két vagy több amerikai állam közötti konfliktus, vagy bármely más tény vagy helyzet érinti, amely Amerika békéjét veszélyezteti, az amerikai államok a kontinentális szolidaritás és a kollektív önvédelem alapján megtesznek minden olyan intézkedést és megindítják mindazon eljárásokat, amelyeket az erre a tárgykörre vonatkozó speciális megállapodásokban rögzítettek.¹⁰

b) Az Ausztrália, Új-Zéland és USA közötti Biztonsági Megállapodást (ANZUS Treaty) 1951. szeptember 1-én írták alá, és olyan katonai szövetséget jelent, amely külön-külön Ausztráliát és Új-Zélandot, illetve Ausztráliát és az Amerikai Egyesült Államokat kötelezi a védelmi területen való együttműködésre a csendes-óceáni térségben (mai értelmezés szerint az együttműködés ezen kívül is, bármely területen történő támadás esetére szól). A megállapodás IV. cikke szerint minden fél elismeri, hogy egy fegyveres támadás valamelyik szerződő fél területén a Csendes-óceán térségében veszélyes lenne a saját békéjére és biztonságára, és kinyilvánítja, hogy ilyen esetben saját alkotmányos előírásai szerint fellépne a közös veszéllyel szemben. A dokumentum V. cikke tovább pontosítja a védelemre

⁸ A szervezetről részletesebben ld. Baghdad Pact / Central Treaty Organization (CENTO) – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/world/int/cento.htm> (Letöltés: 2010. május 6.)

⁹ A Varsói Szerződés angol nyelvű szövegét ld. Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance (The Warsaw Pact, 1955) – Internet: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1955warsawpact.html> (Letöltés: 2010. május 6.)

¹⁰ A 35 (észak- és dél-) amerikai országot tömörítő szervezet Alapokmányát ld. Charter of the Organization of American States – OAS Department of International Law – Internet: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm (Letöltés: 2010. május 6.), Article 2., 3., 28., 29. A tárgyra vonatkozó speciális megállapodásnak minősül az 1947. szeptember 2-án aláírt kölcsönös segítségnyújtásról szóló Amerika-közi Megállapodás, amelynek 3. cikk 1. bekezdése rögzíti a kollektív segítségnyújtási kötelezettséget fegyveres támadás esetén. Vö. Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance – Internet: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html> (Letöltés: 2010. május 6.)

okot adó cselekményeket, és rögzíti, hogy fegyveres támadás fogalma alatt kell érteni azon fegyveres támadásokat, amelyek bármely fél szárazföldi területe, vagy a csendes-óceáni térségben található, és joghatósága alá tartozó szigetek területe, illetve a csendes-óceáni térségben tartózkodó fegyveres erői, hajói vagy repülőgépei ellen irányulnak.¹¹

c) Az Afrikai Uniót (African Union – AU)¹² létrehozó, 2000. július 11-én, Loméban aláírt dokumentum (The Constitutive Act) célul tűzte ki a tagországok szuverenitásának, területi integritásának és függetlenségének védelmét, valamint, hogy előmozdítsa a kontinensen a békét, a biztonságot és a stabilitást. Feltűnő, de Afrika vonatkozásában nem meglepő, hogy az Alapdokumentum 4. cikkében – az AU országok működési alapelveiként – megfogalmazott tételeknek több, mint a fele a biztonság és védelem kérdéseivel foglalkozik. Ezek közül kiemelkedő, hogy a felek rögzítették egy, az afrikai kontinensre vonatkozó közös védelempolitika kialakítását is. Az Afrikai Unió tekintetében a „veszélyközösség”-et a 2. cikk c) pontja hozza létre, amely szerint valamely tagállammal szembeni bármilyen agressziót vagy agresszióval való fenyegetést az Unió valamennyi államával szembeni agresszióként, vagy ezzel való fenyegetésnek kell tekinteni. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy – más nemzetközi szervezetek védelmi klauzuláival ellentétben – ez a rendelkezés az önvédelem jogának gyakorlásával összefüggésben nem hivatkozik az ENSZ Alapokmány 51. cikkére, és ugyancsak nem említi az ENSZ BT elsődlegességét a békét és biztonságot fenyegető helyzetek végső megoldásában. Ezzel szemben, ugyanezen cikk b) pontja kifejezetten rögzíti, hogy amennyiben az Afrikai Unió beavatkozik, vagy beavatkozásra felhatalmazást ad az agresszív helyzetek megelőzésére, vagy azok kezelésére, akkor mindezt az Uniót létrehozó dokumentum (The Constitutive Act), valamint a közös afrikai védelmi és biztonsági politikáról szóló Jegyzőkönyvvel összhangban teszi.¹³ Az AU tagállamai agresszió, vagy agressziós fenyegetés esetén kölcsönös támogatást nyújtanak a kollektív védelem és biztonság fenntartásához, illetve vállalták, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel, egyénileg, vagy kollektív módon reagálni fognak a valamelyik tagállammal szemben megnyilvánuló agresszióval, vagy agressziós fenyegetéssel szemben.¹⁴

d) Az 1992. május 15-én, Taskentben megkötött Kollektív Biztonsági Szerződés¹⁵ (Treaty on Collective Security – TCS) aláíró államai (Azerbajdzsán, Fehér-Oroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Orosz Föderáció, Örményország, Tadzsikisztán, Üzbegisztán) az egymással szembeni biztonságuk megőrzése érdekében arra vállaltak kötelezettséget, hogy nem csatlakoznak katonai szövetségekhez, illetve államok olyan csoportosulásához, vagy akciókhoz, amelyek bármely TCS állam ellen irányulnak (1. cikk). A

¹¹ A megállapodás szövegét ld. Security Treaty between Australia, New Zealand and the United States of America [ANZUS] (San Francisco, 1 September 1951) – Internet:

<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html> (Letöltés: 2010. május 6.)

¹² Az AU elődje, az Afrikai Egység Szervezete (Organisation of African Unity – OAU) 1963. május 25-én alakult azzal a céllal, hogy előmozdítsa az afrikai kontinens országainak (mintegy 53 ország) együttműködését és szolidaritását, hozzájáruljon a korábbi gyarmati sorból felszabadult államok önállóságának megszilárdításához, és szorgalmazza a tagországok közötti viták békés eszközökkel, tárgyalásos úton történő megoldását. Az OAU nem csupán gazdasági és szociális téren kínált együttműködési lehetőséget a tagállamoknak, hanem célul tűzte ki a közös védelemre vonatkozó intézkedések megfogalmazását is. A kölcsönös védelem ugyanakkor elsősorban az afrikai országok függetlenségének védelmét, a nyugati befolyástól való mentesítését célozta. Az OAU 2002. július 9-én szűnt meg, átadva helyét és feladatait az Afrikai Uniónak. Vö. OAU CHARTER – Internet: http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/text/OAU_Charter_1963.pdf (Letöltés: 2010. május 12.)

¹³ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact – Internet: http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Non%20Aggression%20Common%20Defence%20Pact.pdf (Letöltés: 2010. május 12.), Article 2. point b), c).

¹⁴ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, ref. 13., Article 4.

¹⁵ A Megállapodás szövegét ld. Treaty on collective security, concluded at Tashkent on 15 May 1992 – United Nations Treaty Series, Vol. 1894 (1995), I-32307 – Internet: http://untreaty.un.org/unts/120001_144071/4/4/00002877.pdf (Letöltés: 2010. május 8.)

kollektív önvédelemről szóló 4. cikk rendelkezései szerint amennyiben valamelyik tagállam egy másik állam, vagy államok csoportja részéről agresszió tárgyává válik, ezt a Megállapodás valamennyi állama elleni agressziónak kell tekinteni. A dokumentum a továbbiakban úgy rendelkezik, hogy bármely részes állam elleni agresszió esetén valamennyi részes állam támogatást nyújt a szükséges mértékig, beleértve a katonai támogatást is, és minden rendelkezésre álló eszközzel segítséget nyújt az ENSZ Alapokmány 51. cikke szerinti kollektív önvédelem jogának gyakorlásához. Az eredetileg öt évre szóló Szerződést 1999-ben hosszabbították meg, de a meghosszabbítást Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán nem írta alá, így ezen országok már nem részesei a Szerződésnek.

e) A 2001. június 15-én Kazahsztán, Kína, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán, Üzbegisztán részvételével megalakított Sanghaj Együtműködés Szervezete (Shanghai Cooperation Organisation - SCO) deklarált célja a kölcsönös biztonság és bizalom erősítése. Az SCO-t létrehozó nyilatkozat szerint – a gazdasági együttműködés erősítése mellett – elsődleges prioritás a regionális biztonság fenntartása (kiemelten a terrorizmus, az extrémizmus és a szeparatizmus elleni fellépés), és ennek érdekében a tagállamok minden szükséges erőfeszítést megtesznek.¹⁶ Habár a Szervezet – a dokumentumok alapján – inkább konzultációs és koordinációs fórum, mintsem határozott (ön)védelmi együttműködés, az a tény, hogy a nyugati országok (és elsősorban az USA) ázsiai befolyását igyekszik közös erőfeszítések útján megakadályozni, nem titkolt aggodalommal tölti el az érintett államok politikusait.¹⁷

f) A kollektív biztonság megteremtésének egyik sajátos együttműködési formáját jelenti a 2008. május 23-án létrehozott Dél-Amerikai Nemzetek Uniója (South American Union of Nations / Unión de Naciones Suramericanas – UNASUR)¹⁸, amely tagjaival szemben kölcsönös védelmi kötelezettséget ugyan nem fogalmaz meg, de az ún. Dél-Amerikai Védelmi Tanács (South American Defense Council) felállítása révén regionális konzultációs és koordinációs fórumot biztosít a dél-amerikai államok számára a katonai együttműködés szinte minden vonatkozása (pl. fegyveres erők kialakítása, hadiipar, válságkezelés, stb.) tekintetében.¹⁹

A kollektív önvédelem európai megjelenése

A kollektív önvédelem eszméje Európában nem új keletű. A Nyugat-európai Unió (Western European Union – WEU) létrehozásának alapjául szolgáló, 1948. március 17-én aláírt Brüsszeli Megállapodás az aláíró államok (BENELUX államok, Anglia, Franciaország) gazdasági, szociális és kulturális együttműködése mellett a kölcsönös önvédelem kötelezettségét is rögzítette. Az öthatalmi megállapodásban ugyanis a felek kötelezték

¹⁶ Ld. Declaration on the establishment of the Shanghai Cooperation Organization (15 June 2001, Shanghai) – Internet: <http://missions.itu.int/~kazaks/eng/sco/sco02.htm> (Letöltés: 2010. május 12.), para 8.

¹⁷ Egyes források az SCO-t a „modern idők Varsói Szerződése”-ként emlegetik, és úgy vélekednek, hogy amennyiben az SCO keretében történő kollektív együttműködés eredményes lesz, ez – tekintettel az együttműködő államokra – fenyegetést fog jelenteni az egész világra nézve. Vö. STAKELBECK, Frederick W. Jr.: The Shanghai Cooperation Organization (Monday, August 08, 2005) – Internet: <http://97.74.65.51/Printable.aspx?ArtId=7687> (Letöltés: 2010. május 12.) Ezzel ellentétes érvelést ld. COOLEY, Alexander: Cooperation Gets Shanghaied – Foreign Affairs (December 14, 2009) – Internet: <http://www.foreignaffairs.com/articles/65724/alexander-cooley/cooperation-gets-shanghaied> (Letöltés: 2010. május 12.)

¹⁸ A Szervezet angol nyelvű alapdokumentumait ld.

http://www.cdsunasur.org/index.php?option=com_content&view=category&id=58:ingles&Itemid=189&layout=default (Letöltés: 2010. május 12.)

¹⁹ Az EU mintájára létrehozott dél-amerikai regionális együttműködés kritikáját ld. South American unity – International Relations and Security Network (30 May 2008) – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=88409&lng=en> (Letöltés: 2010. május 12.)

magukat, hogy – összhangban az ENSZ Alapokmányával – támogatást nyújtanak egymásnak a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában, valamint bármilyen agresszor politikával szembeni ellenállásban. A Brüsszeli Megállapodás – témánk szempontjából legfontosabb – IV. cikke szerint amennyiben bármely szerződő felet fegyveres támadás éri Európában, a többi szerződő fél – összhangban az ENSZ Alapokmány 51. cikkével – a megtámadott félnek megad mindenféle katonai és másfajta segítséget, valamint hatalmában levő támogatást. Mindemellett fontosnak tartották azt is rögzíteni, hogy a Megállapodás fenti rendelkezései nem érintik a feleknek az ENSZ Alapokmányból fakadó kötelezettségeit, és semmiképpen sem értelmezhetők úgy, mint amelyek bármilyen módon befolyásolnák az ENSZ BT-nek az Alapokmányból eredő azon hatásköreit és felelősségét, hogy bármikor megtegye a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása érdekében általa szükségesnek tartott intézkedéseket. Ennek garanciájaként a felek kötelesek az ENSZ BT-t haladéktalanul tájékoztatni a kollektív önvédelem gyakorlása során tett intézkedéseikről, és azokat be kell fejezniük, amennyiben a BT meghozza a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása érdekében szükséges intézkedéseit.²⁰

Dunay Pál ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a Brüsszeli Megállapodás kölcsönös önvédelmi klauzulájának kialakítása kapcsán komoly ellentétek voltak megfigyelhetők a szerződő felek között. Nagy-Britannia azon a véleményen volt, hogy a dokumentum célja csupán a lehetséges német támadással szembeni védelem, ezért az eredeti tervezetben még nem szerepelt általános érvényű kölcsönös védelmi klauzula. A BENELUX államok azonban abban voltak érdekeltek, hogy szélesebb körű védelmi együttműködés jöjjön létre, így az elfogadott szöveg már nem tett különbséget a potenciális támadók között, hanem – ahogyan az a kollektív védelmi szerződések esetében elvárható – bármely állam támadása esetén kilátásba helyezte a kollektív önvédelmet. Mindemellett, a BENELUX államok nem támogatták a kollektív védelem földrajzi kiterjesztését, ezért a végleges szöveg csupán a felek európai területeire korlátozta a kollektív önvédelem kötelezettségét.²¹

A Brüsszeli Megállapodás IV. cikkének szövegével kapcsolatban tehát három körülményt kell feltétlenül kiemelni:

- a) a kölcsönös védelem területi hatálya Európára korlátozódott;
- b) a szöveg fegyveres támadásról (armed attack) tesz említést, vagyis feltételezi valamely tagállam fegyveres erővel történő megtámadását;
- c) a segítséget nyújtó többi tagállam a hatalmában levő (in their power) mindenfajta segítséget köteles megadni, amelyek között a katonai támogatás kiemelve szerepel.

Amíg a Brüsszeli Megállapodás 1948-as megkötése történelmileg indokolható, és annak rögzítése, hogy a részes felek egymás kölcsönös megsegítésére kötelesek agresszió és fegyveres támadás esetén, érthető,²² addig joggal tehető fel a kérdés, hogy 5 évvel a Washingtoni Szerződés aláírását követően miért volt fontos a WEU tagállamai számára, hogy a kollektív önvédelem kérdésében egymással szembeni kötelezettségüket megerősítsék?²³ A

²⁰ Brussels Treaty, Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence, Signed at Brussels on 17 March 1948 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.), Article IV-V.

²¹ DUNAY Pál: A Nyugat-Európai Unió a dokumentumok tükrében, és ami mögötte lehet – In: DUNAY Pál – GAZDAG Ferenc (Szerk.): Nyugat-Európai Unió, Tanulmányok és dokumentumok – SVKI (Budapest, 1994) – ISBN 9638117192 – p. 94., 106.

²² A Brüsszeli Megállapodás aláírásával a felek szándéka az volt, hogy egyértelmű választ adjanak a Szovjetunió azon törekvéseire, hogy a közép-európai országokat közvetlen irányítása alá vonja. A dokumentum preambuluma mindazonáltal nem csupán általánosságban említi az agresszió elleni összefogást, hanem konkrétan meg is nevezi a német agressziós politika lehetséges újbóli megjelenésének veszélyét. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a módosított Brüsszeli Megállapodás szövege a német agresszióra vonatkozó részeket már nem tartalmazza.

²³ A Brüsszeli Megállapodásnak az 1954. október 23-i, Párizsi Megállapodással módosított változata utal az 1949-ben megalakult NATO-ra, és a katonai struktúra felesleges duplikálása helyett inkább az együttműködés fontosságát rögzítette. A módosítás emellett érintette a Brüsszeli Megállapodás cikkeinek számozását is, és az

válasz egyértelműen az európai dimenziójú védelmi összefogás hangsúlyozásában keresendő, amelynek – amint az a későbbiekben beigazolódott – nem volt célja a NATO-val való konkurálás, de létezése mindenképpen jelzésértékkel bírt az atlanti partnerek felé.²⁴ A továbbiakban már csak a WEU szerepének megtalálása volt a feladat a NATO (mint az európai és észak-atlanti térség biztonságát garantálni hivatott szervezet), valamint az elsősorban gazdasági együttműködés céljából létrejött Európai Közösségek (később Európai Unió) között. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a NATO, tagjai között az USA-val, betölti azt a kollektív önvédelmi szerepet, amelyre a nyugat-európai országoknak a hidegháború időszakában szükségük volt. Minthogy 1966-ig minden WEU tagállam egyben a NATO-nak is tagja volt, a WEU védelmi szerepét, katonai funkcióját gyakorlatilag a NATO látta el.²⁵ Tekintettel pedig arra, hogy a Brüsszeli Megállapodásban előírányzott gazdasági, szociális és kulturális együttműködés gazdája időközben az Európai Közösségek (majd az Európai Unió) lett, a WEU funkció nélkül maradt és hosszú időre marginalizálódott.²⁶ Ebben a felállásban a WEU mintegy „összekötő kapocs” szerepelt, és – az EU védelmi dimenziójának, illetve a NATO európai identitásának erősítésével – együttműködési fórumot biztosított a két szervezet tagjai, továbbá azon országok között, amelyek egyik szervezethez sem csatlakoztak.²⁷

Gazdag Ferenc szerint a Brüsszeli Megállapodás fontosságát az adja, hogy az aláíró államok megtették az első lépéseket egy regionális védelmi struktúra kiépítése felé, de a szervezet – minthogy hiányoztak a valós katonai képességei²⁸ – egy esetleges támadás esetén nem lett volna alkalmas a tagok megvédésére.²⁹ Annyi azonban nyilvánvalónak látszott, hogy a WEU létrehozatalát követően a nyugat-európai államok már nem térhettek vissza az „elszigetelt nemzeti védelem akár szerződésekkel összekapcsolt tradicionális modelljéhez”.³⁰

Nem vonható tehát kétségbe, hogy a WEU lényeges szerepet töltött be az önálló európai védelempolitika formálódásában, az önálló európai haderő gondolatának megerősítésében, a tagállamok védelmi képességének fejlesztésében és koordinálásában. Az

eredeti IV. cikket V-re, az eredeti V. cikket pedig VI-ra változtatta, szó szerint meghagyva viszont azok szövegét. Vö. Text of the Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)

²⁴ Figyelemre méltó, hogy a módosított Brüsszeli Megállapodás V. cikkére, vagyis a WEU tagállamok kollektív önvédelmi kötelezettségére még 2000-ben is felhívta a figyelmet a WEU francia elnöksége a 2000 novemberében, Marseilles-ben megtartott WEU miniszteri találkozón. Vö. NATO Handbook – NATO Office of Information and Press, Belgium (2001) – ISBN 92-845-0146-6 – p. 367.

²⁵ A WEU 1984-es „újjáélesztésekor” a WEU kül- és védelmi miniszterei nyilatkozatban ismerték el, hogy a NATO 35 éve eredményesen „örködik” a béke felett az európai kontinensen, és a nyugati országok biztonságának alapköve továbbra is a NATO marad. Ld. Rome Declaration – Western European Union, Key Texts – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. május 2.), p. 8. para. 4.

²⁶ Ezt az időszakot a szakirodalom a WEU „Csipkerózsika álmá”-nak nevezi, amely 1984-ben, a WEU megalakulásának 30. évfordulója alkalmából rendezett római találkozóiig tartott. Vö. DUNAY, ref. 21., p. 103.

²⁷ Mindezt jól szemlélteti a WEU keretében együttműködő államok státuszának sokszínűsége: tagállami státuszt kaphatott az az ország, amely a NATO-nak és az EU-nak is egyaránt tagja volt; társult tag lehetett az az ország, amely csak a NATO-nak volt tagja, de az EU-nak nem; társult partner lehetett az egyik szervezet tagságával sem rendelkező állam; végül megfigyelő státuszt kaptak azok az EU tagállamok, amelyek a NATO-nak nem voltak tagjai. Ld. WEU Membership and Organization, Delegations – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)

²⁸ 1950-ben kezdeményezés történt ugyan egy Európai Hadsereg (European Army) felállítására, és 1952-ben Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország alá is irták az Európai Védelmi Közösségről (European Defence Community - EDC) szóló szerződést, a dokumentum azonban nem lépett hatályba a francia ratifikáció elmaradása miatt. Részben ez a körülmény vezetett a Brüsszeli Megállapodás módosításához, és a WEU (mint nemzetközi szervezet) megalakításához. Vö. History of WEU – Internet: <http://www.weu.int/History.htm> (Letöltés: 2010. május 2.) Az EDC-ről részletesebben ld. Az Európai Védelmi Közösség – Internet: http://www.playhold.com/www.ckke.hu/index_1020202610.php (Letöltés: 2010. május 2.)

²⁹ GAZDAG Ferenc: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája – Osiris Kiadó (2000) – ISBN 9633799562 – pp. 60-61.

³⁰ GAZDAG, id. mű, p. 88.

EU biztonság- és védelempolitikájának egyre markánsabb megjelenésével viszont a WEU az utóbbi években veszített jelentőségéből, a válságkezeléssel kapcsolatos feladatait fokozatosan átadta az Európai Uniónak, és 2001 novembere óta érdemi működése is megszűnt.³¹ A holland EU elnökség már 2004-ben kísérletet tett a WEU feloszlására, de Belgium ezt ellenezte arra hivatkozva, hogy az automatikus katonai segítségnyújtás klauzuláját (és így a Brüsszeli Megállapodást) addig fenn kell tartani, amíg az EU Alkotmánya hatályba nem lép. Ezt az álláspontot támogatta a WEU Közgyűlése is, amikor javasolta, hogy a Brüsszeli Megállapodás maradjon fenn mindaddig, amíg az Európai Uniónál nincsenek meg sem a megfelelő jogi eszközök, sem a szükséges képességek ahhoz, hogy a Brüsszeli Megállapodást és a WEU szerveit meg lehessen szüntetni.³²

A Lisszaboni Szerződés életbe lépésével, konkrétan a kölcsönös önvédelmi klauzula uniós beiktatásával végérvényesen eldőlt, hogy a közös európai védelem megteremtését zászlajára tűző WEU létjogosultsága megszűnt. A klauzúrára hivatkozással 2010. március 31-én az EU tíz tagállama³³ bejelentette, hogy előre rögzített menetrend szerint (a tervek szerint 2011. június végéig) hivatalosan is feloszlatták a WEU-t. Annak ellenére, hogy a WEU hivatalos feloszlása csupán formálisnak mondható, a megszüntető döntés mégis szimbolikus jelentőségű, hiszen egyértelművé teszi, hogy a WEU keretében eddig együttműködő EU tagállamok az európai dimenziójú kollektív önvédelem kérdésének megoldását a továbbiakban az EU keretein belül képzelik el.³⁴

Közös-e ami kollektív?

A kollektív önvédelem kérdése nem azonos a közös védelem ügyével. Mindez nem csupán szemantikai szempontból fontos³⁵, hanem amiatt is, hogy a közös védelem az önvédelemnél sokkal tágabb (földrajzi értelemben is) cselekvési kört foglal magába. Mindemellett, különös tekintettel a kölcsönös önvédelmi kötelezettség alapszerződésbeni

³¹ Vö. Marseille Declaration, WEU Council of Ministers, Marseille, 13 November 2000 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.) Habár az Unió részére történő feladat-átadás a WEU tagságot önmagában nem érintette, a WEU fennállásának utolsó éveiben már többnyire csak a Brüsszeli Megállapodás V. cikke (kölcsönös védelem), valamint a IX. cikke (intézményesített dialógus a Közgyűléssel) bírtak relevanciával. Vö. What is WEU today? – WEU/SG(2003)81 revision 5, December 2009 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.), pp. 2-3.

³² Van EEKELEN, Willem: The Continuing Debate on European Security – Centre for European Policy Studies, Brussels (2006) – ISBN 92-9079-607-3 – pp. 172-173.

³³ A WEU teljes jogú tagjai: Belgium, Franciaország, Görögország, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Portugália és Spanyolország. További 18 NATO és/vagy EU tagország „társult tag”, „társult partner”, illetve „megfigyelő” státust kapott. Vö. Feloszluk a Nyugat-Európai Unió – Internet: <http://www.euvonal.hu/index.php?op=hirek&id=6466> (Letöltés: 2010. április 28.)

³⁴ A WEU feloszlásáról szóló hivatalos közleményt ld. Statement of the Presidency of the Permanent Council of the WEU on behalf of the High Contracting Parties to the Modified Brussels Treaty – Belgium, France, Germany, Greece, Italy, Luxembourg, The Netherlands, Portugal, Spain and the United Kingdom, Brussels, 31 March 2010 – Internet: http://www.weu.int/Declaration_E.pdf (Letöltés: 2010. április 28.)

³⁵ Habár a „kollektív” szót a magyar nyelvben gyakran – tévesen – helyettesítjük a „közös” kifejezéssel, valójában „kölcsönös”-ségről beszélünk. Az angol nyelvű szakirodalom kínosan ügyel arra, hogy a védelem/önvédelem vonatkozásában ne keverje össze a „common”, a „collective” és a „combined” szavakat. Míg ugyanis az első esetben politikai döntések együttes, centralizált meghozataláról és a végrehajtás eszközeinek közös birtoklásáról van szó (ld. az EU által előre vetített „közös védelem” kialakítása), addig a második esetben szuverén államok egymással szemben, nemzetközi szerződésben vállalt garanciáját kell érteni (ld. Washingtoni Szerződés 5. cikk). A harmadik esetben a leghatásosabb a kapcsolat: ilyenkor több nemzet ad hoc, de bizonyos fokig koordinált fellépéséről, és saját eszközök meghatározott cél érdekében történő ideiglenes rendelkezésre bocsátásáról beszélünk. Ld. CHILTON, Patricia: Common, collective, or combined defence as the path to European security integration (Draft) – European Community Studies Association, Fourth Biennial International Conference (May 11-14 1995) – Internet: http://aei.pitt.edu/7301/01/002970_1.pdf (Letöltés: 2010. május 6.) – p. 33-34.

rögzítésére, arra a felvetésre, hogy létezik-e már uniós szintű közös védelem, még a Lisszaboni Szerződés hatályba lépése után is csak azt a feleletet adhatjuk, hogy a közös védelem ügyének egyelőre csak jövője van. Jól látható ez abból, hogy még az Európai Unióról szóló Szerződés (Treaty on the European Union - TEU) is csak feltételes módban, jövőbeni lehetőségként említi a közös védelem kialakulását (ld. TEU 24. cikk (1) bekezdés, 42. cikk (2) bekezdés).³⁶ Az EU tagállamainak továbbra is igen változatos elképzelései vannak a közös biztonság és védelem kérdéseiről, és ezt az Unió messzemenőig tiszteletben kívánja tartani. Ezt fejezi ki a TEU 42. cikk (2) bekezdésének utalása bizonyos tagállamok biztonság- és védelempolitikájának egyedi jellegére (ld. nem NATO tag semleges országok), illetve más tagországoknak a NATO-ban vállalt kötelezettségeire, és arra a tényre, hogy ez utóbbi országok a közös védelmüket továbbra is a NATO-ra kívánják alapozni.

De ennyire divergens kiindulási alapból hogyan lesz közös védelem? A válasz első megközelítésből egyszerűnek tűnik: az Unió Tanácsa meghozza a közös biztonság- és védelempolitikába tartozó határozatokat, a tagállamok pedig végrehajtják azokat. A probléma megoldása azonban nem ennyire egyszerű. Nyilvánvaló, hogy a Tanács határozatát a tagállamok csak akkor fogják elfogadni, ha az – megszövegezésében – összeegyeztethető lesz eltérő alkotmányos követelményeikkel. Ez olyan konstans problémaként jelentkezik, ami mindaddig jelen lesz, amíg a tagállamoknak saját alkotmányuk marad. A másik gond abból ered, hogy a Tanácsnak egyhangú határozatot kell hoznia az ide tartozó kérdésekben, amely felveti a konszenzusra törekvés problematikáját. Árnyalja azonban a képet, hogy ez az egyhangú döntéshozatal némiképp eltér pl. a NATO-ban megszokott konszenzusus döntéshozataltól, amelynek gyengesége – amint az többször nyilvánvalóvá vált – éppen abban rejlik, hogy bármely tagállam – az aktuális nemzeti érdekei mentén – vétőjával megakadályozhatja a közös fellépést. Minthogy azonban az EU keretében a tagállamok élhetnek a „konstruktív tartózkodás”³⁷ intézményével, az „egyhangú” döntéshozatal inkább azt jelenti, hogy senki sincs a döntés ellen, mintsem hogy mindenki a döntés mellett van.

Amint a fentiekből egyértelműen kitűnik, a tagállamok maguk döntenek el, mennyiben kívánnak részt venni a védelmi kérdések megoldásában. Az ezzel kapcsolatos tagállami döntések meghozatalakor mindazonáltal két körülményt feltétlenül figyelembe kell venni:

a) az EU önmagában nem rendelkezik fegyveres erővel, a katonai képességek továbbra is a tagállamok saját fegyveres erőire épülnek (amelyekkel kapcsolatban azonban elvárás, hogy azokat a tagállamok – szükséges mértékben – az EU rendelkezésére bocsássák)³⁸;

b) a katonai vagy védelmi jellegű kiadásokat a tagállamoknak maguknak kell finanszírozniuk, ilyen célokra az EU közös büdzséje nem vehető igénybe.³⁹

Fentiek tükrében, továbbá abból a körülményből kiindulva, hogy az EU kollektív önvédelmi klauzulájának szövege önmagában is bőven ad lehetőséget eltérő értelmezésekre, vélelmezhetjük, hogy a klauzula esetleges életbe léptetése esetén az egyes tagállamok részéről a segítségnyújtás módja és mértéke tekintetében lényeges eltérések lesznek.⁴⁰

³⁶ Ld. Consolidated version of the Treaty on European Union – Official Journal of the European Union C 115/13 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.)

³⁷ „Konstruktív tartózkodás” esetén a Tanács bármely tagja kinyilváníthatja, hogy – habár elfogadja, hogy a határozat köti az Uniót – a határozat végrehajtásában nem vesz részt. Ezt a nyilatkozatot a többi tagállam köteles tiszteletben tartani. A „konstruktív tartózkodás” ugyanakkor nem mentesíti a nyilatkozatot tevő tagállamot azon kötelessége alól, hogy tartózkodjon minden olyan tevékenységtől, amely megakadályozná, vagy hátráltatná a kérdéses határozat többi tagállam általi végrehajtását. Vö. TEU 31. cikk (1) bekezdés.

³⁸ Vö. TEU 42. cikk (3) bek.

³⁹ Explaining the Treaty of Lisbon - MEMO/09/531 (Brussels, 1 December 2009) Internet: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/531&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Letöltés: 2010. május 13.)

⁴⁰ Erre enged következtetni legalábbis az a tapasztalat, hogy a Washingtoni Szerződés 5. cikkének 2001. szeptember 11-t követő életbe léptetése után a NATO tagországok – habár a közös katonai fellépés

EU kollektív önvédelmi klauzulája

A kollektív önvédelmi klauzula kialakítása nem volt egyszerű. A semleges (tehát nem NATO tag) EU országok szerették volna fenntartani önálló védelmi politikájukat, de azt sem akarták, hogy az EU-n belül kialakuljon egy olyan „kemény mag”, amelyből ők kimaradnak. Arra hivatkoztak, hogy valamely korábbi, kötelező érvényű biztonsági garancia megismétlése az EU által nem lenne összeegyeztethető a biztonsági politikájukkal, illetve alkotmányos előírásaikkal. Az általuk 2003-ban előterjesztett szövegtervezet szerint a tagállamok az Unió keretén belül a kölcsönös védelem vonatkozásában szorosabb együttműködést hoznak létre. Az ilyen együttműködésben részt vevő, és fegyveres agresszió áldozatává vált tagállam kérhette a többi tagállamot, hogy nyújtsanak segítséget és támogatást, azok pedig a hatalmukban álló minden eszközzel, legyen az katonai vagy másmilyen, kötelesek voltak a fegyveres agresszió áldozatává vált tagállam segítségére sietni, összhangban az ENSZ Alapokmány 51. cikkével.⁴¹ A tervezet ugyanakkor azt is előírta, hogy a kölcsönös védelemre vonatkozó együttműködés megvalósítása során a részt vevő tagállamok szorosan együttműködnek az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével, így az érintett tagállamok azon jogai és kötelezettségei, amelyek az Észak-atlanti Szerződésből fakadnak, továbbra is fennmaradnak. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa hatásköreinek tiszteletben tartása érdekében a fegyveres agresszióról és az annak következtében tett intézkedésekről a BT-t haladéktalanul tájékoztatni kell.⁴²

A 2004-es olasz elnökség ideje alatt azonban a klauzula szövege pontosításra került, és a segítségkérés lehetőségét felváltotta a tagállamok segítségnyújtási kötelezettsége, a katonai eszközökre való külön hivatkozás nélkül. Az új tervezet kedvezni akart mind a NATO tagországoknak, mind pedig a semleges államoknak: az első csoport tekintetében elismerte a NATO felé vállalt kötelezettségek elsődlegességét, míg a második országcsoport vonatkozásában utalt ezen államok biztonság- és védelempolitikájának speciális jellegére.⁴³

A kollektív önvédelmi klauzula megalkotásakor tehát alapvetően a tagállamok három csoportjának védelemhez fűződő érdekeit kellett egyidejűleg figyelembe venni:

a) Azon országok igényeit, amelyek csupán a kölcsönös védelem garanciáját keresték, kielégíti a klauzula első mondatában megfogalmazott segítségnyújtási kötelezettség, kiegészítve az önvédelem – ENSZ által is rögzített – inherens jogára történő hivatkozással;

b) A katonailag semleges országok kényszerültek arra, hogy tradicionálisan el nem kötelezett védelmi politikájukat a klauzula ne veszélyeztesse. Ezen országok számára különösen fontos volt tehát, hogy a kölcsönös önvédelmi kötelezettség számukra ne jelentsen automatikus reagálási kötelezettséget.⁴⁴ Rájuk tekintettel, védelmi politikájuk sajátosságára hivatkozva került be a szövegbe a klauzula második mondata.

c) Azon országok, amelyek a NATO tagjaiként már kötelezettséget vállaltak a kölcsönös segítségnyújtásra, értelemszerűen biztosítani akarták azt, hogy a két szervezet felé vállalt kötelezettségük összeegyeztethető legyen. A klauzula harmadik mondata ezen

szükségességében politikai szinten egyetértésre is jutottak – meglehetősen tág értelmezési teret hagytak maguknak a segítségnyújtás formája, illetve a rendelkezésre bocsátandó erők effektív katonai képességei (létszám, fegyverzet, bevethetőség, stb.) tekintetében.

⁴¹ Van EEKELEN, ref. 32., pp. 169-170.

⁴² V.ö. Draft Treaty establishing a Constitution for Europe– The European Convention, The Secretariat (CONV 850/03), Brussels, 18 July 2003 – <http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf> (Letöltés: 2010. május 13.), p. 35., Article I-40. para (7); p. 164., Article III-214. para (2)-(4)

⁴³ A szöveg kritikájaként *van Eekelen* megjegyzi, hogy a semleges államok ezen kitételt könnyen felhasználhatták volna a főkötelezettség alóli mentesüléshez. Ld. Van EEKELEN, ref. 32., p. 171.

⁴⁴ The Intergovernmental Conference 2003/2004, The sixth ministerial meeting – 9 December 2003 – Internet: http://europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm (Letöltés: 2010. április 28.)

országok számára továbbra is biztosítja a NATO-n belüli kollektív védelem elsődlegességét.⁴⁵ Itt érdemes megjegyezni, hogy az EU 27 tagállamából 21 ország egyúttal a NATO-nak is tagja, a problémakör tehát a tagok nagy többségét (több, mint 3/4-ét) érinti. (ld. alább az 1. ábrát)

Az ún. „kölsönös védelmi klauzula” (collective self-defense clause) végső formáját a Lisszaboni Szerződés rögzítette, és a szöveg az Európai Unióról szóló Szerződés (Treaty on European Union - TEU) tartalmában átfogalmazott, és immáron „közös” (common) jelzővel illetett biztonság- és védelempolitikával foglalkozó rendelkezései (2. fejezet) között kapott helyet. A 42. cikk (7) bekezdése szerint amennyiben valamely tagállam a területén fegyveres agresszió áldozatává válik, a többi tagállam a hatalmában álló minden eszközzel köteles a megtámadott állam számára segítséget és támogatást nyújtani, összhangban az ENSZ Alapokmány 51. cikkében foglaltakkal. Mindez nem veszélyeztetheti bizonyos tagállamok biztonság- és védelempolitikájának speciális jellegét. Az ezen a területen történő elkötelezettségeknek és együttműködésnek összhangban kell állnia a NATO felé vállalt kötelezettségekkel, amely [szervezet] azon államok számára, amelyek tagjai, a kollektív védelem alapja, és annak végrehajtási fóruma marad.⁴⁶

GAZDAG Ferenc (igaz, még az EU Alkotmánytervezete kapcsán) felhívta a figyelmet arra, hogy – mivel az EU és a NATO tagállamainak a köre nagyon hasonlít – a kollektív önvédelemre vonatkozó rendelkezések beiktatásával az EU nem csak a WEU-t létrehozó (módosított) Brüsszeli Megállapodás V. cikkét veszi át, hanem „vitatottá teszi” a NATO alapdokumentumának számító Washingtoni Szerződés 5. cikkét is.⁴⁷ Ezzel a véleménnyel kapcsolatban két körülményre is szeretném felhívni a figyelmet:

1) Való igaz, hogy az európai államok kollektív önvédelmi segítségnyújtási kötelezettségének megfogalmazására már 1948-ban, a Brüsszeli Megállapodásban sor került. Ehhez képest úgy gondolhatnánk, hogy a TEU 42. cikk (7) bekezdésének beiktatása csupán ezen kötelezettség megismétlését jelenti. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy az új klauzula nem szó szerint veszi át a Brüsszeli Megállapodás V. (korábbi IV.) cikkét, és úgyszintén nem egyezik meg a Washingtoni Szerződés 5. cikkével sem. Álláspontom szerint a szövegszerű eltérésnek – értelemszerűen – a tartalom szempontjából is jelentősége van.

2) A Washingtoni Szerződés 5. cikkének létjogosultsága az új EU klauzula fényében sem kérdőjelezhető meg, különös tekintettel a NATO jelentőségére, és a transzatlanti kapcsolatok fontosságára. Mindemellett az sem elhanyagolható szempont, hogy a NATO és az EU eltérő tagsággal rendelkeznek, és ez a helyzet a két szervezet eltérő regionális kötődése miatt nem fog változni a közeljövőben sem. Tény azonban, hogy mind a NATO-nak, mind pedig az EU-nak szép számmal vannak olyan tagjai, amelyek egyúttal a másik szervezetben is tagsággal bírnak (ld. 1. ábra). Mondhatnánk, hogy a kettős tagságból következően ezen államok vonatkozásban a kollektív önvédelem ereje megnövekedett, hiszen egyszerre két szervezet tagsága nyújt védelmi garanciát (kettős tagsággal bíró ország esetében ez elméletileg 33 ország részéről megnyilvánuló támogatást jelent). Másik irányból megközelítve viszont a problémát, valóban feltehető a kérdés, hogy mennyiben „üti egymást” egy ország két irányban vállalt kötelezettsége? A választ maga az EU klauzula adja meg,

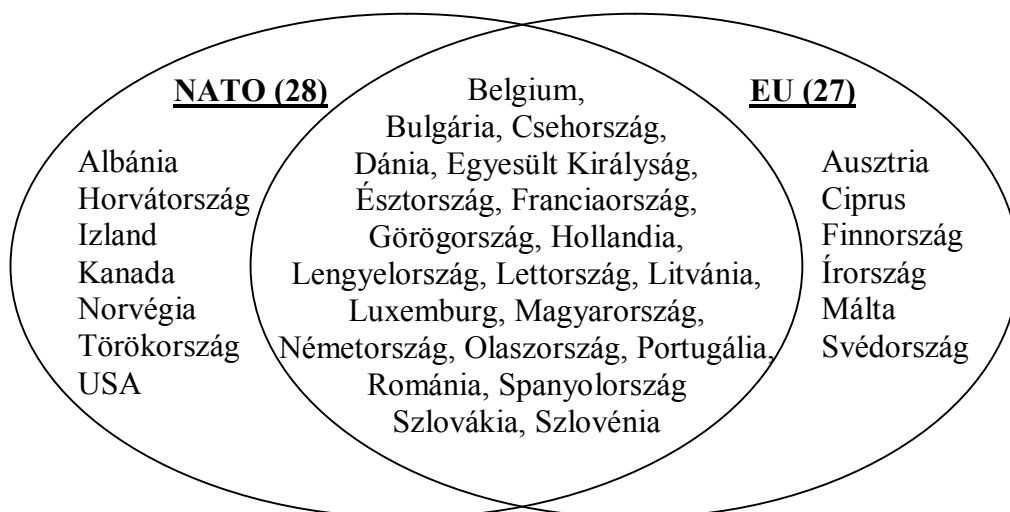
⁴⁵ Vö. The Lisbon Treaty and its implications for CFSP/ESDP – Directorate-General for External Policies of the Union, Policy Department External Policies (4 February 2008) – Internet:

http://www.pana.ie/download/The_Lisbon_Treaty_and_CFSP-ESDP.pdf (Letöltés: 2010. május 4.), p. 8.

⁴⁶ Treaty of Lisbon, amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community – Official Journal of the European Union (C 306, Vol 50, 17 December 2007) – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:EN:PDF> (Letöltés: 2010. április 24.), p. 35.

⁴⁷ GAZDAG Ferenc: Európai integráció és külpolitika – Osiris Kiadó, Budapest (2005) – ISBN 963389784 X – p. 402.

hiszen a NATO-tag EU-tagállamok vonatkozásában a NATO tagságból fakadó kötelezettségek teljesítésének ad elsőbbséget.

1. ábra - Az EU és a NATO tagállamai

Mindazonáltal a TEU 42. cikk (7) bekezdésével kapcsolatban további észrevételek is megfogalmazhatók:

a) A fegyveres agresszióknak a tagállam területén kell megvalósulnia.⁴⁸ A klauzula szövege tehát – ellentétben a Brüsszeli Megállapodás V. cikkével – már nem tesz kifejezett utalást Európára, ami azt az értelmezési kérdést teszi feleslegessé, hogy a védelmi klauzula alkalmazási köre kiterjed-e az Unió tagállamainak földrajzilag nem európai területeire.⁴⁹ Nem egyértelmű ugyanakkor, hogy a védelmi klauzula mennyiben alkalmazható az EU tagállam polgárai (katonái), eszközei, létesítményei ellen külföldön (tehát nem a tagállam területén) elkövetett támadások esetében?

b) A tagállamoknak nincs mérlegelési lehetőségük tekintetben, hogy segítséget kívánnak-e nyújtani a fegyveres agresszióval érintett másik tagállam számára, hiszen ez szerződésben vállalt kötelezettségük (obligation).⁵⁰ Megfontolás tárgya lehet ugyanakkor,

⁴⁸ „victim of armed aggression on its territory”. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Külügyminisztérium honlapján szereplő magyar fordítás – álláspontom szerint pontatlanul – a „tagállamok területe elleni fegyveres támadás”-ról tesz említést, amely lényegesen szűkíti a szóba jöhető eseteket, és azt a látszatot kelti, mintha nem az agresszió megvalósulásának helye, hanem annak célja lenne a fontos. Vö. A Lisszaboni Szerződés lehetséges hatásai az európai biztonság- és védelempolitika területére – Internet:

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/esdp/A_Lisszaboni_Szerzodes.htm

(Letöltés: 2010. április 24.)

⁴⁹ Nem kérdéses tehát, hogy Ciprus (mint földrajzilag inkább Ázsiához tartozó ország), vagy Spanyolország és Portugália földrajzilag Afrikához tartozó közigazgatási területei (ld. Kanári-szigetek (Sp.), Madeira-szigetek (Port.)) szintén a klauzula védelmi ernyője alá tartozik-e. Mindemellett további érdekes védelmi kérdéseket vehet fel például a dél-amerikai kontinensen fekvő Francia-Guyana, amely Franciaországhoz, vagy az ugyancsak ezen kontinenshez közel fekvő Falkland-szigetek, illetve South Georgia és South Sandwich szigetek (utóbbiak földrajzilag az Antarktisz részei), amelyek Angliához (és ily módon az EU-hoz) tartoznak. A TEU területi hatályát egyébként a TEU 52. cikk (2) bekezdése, valamint az Európai Unió működéséről szóló Szerződés (TFEU) 355. cikke jelöli ki. Ld. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Official Journal of the European Union C 115/47 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.), p. 197.

⁵⁰ Figyelemre méltó, hogy az ún. szolidaritási klauzula (TFEU 222. cikk), amely a terrorista támadások, illetve természeti katasztrófák esetén történő segítségnyújtásról rendelkezik, nem használja a kötelezettség kifejezést, és a szövegből (shall assist) azt tűnik ki, hogy mindenkor a tagállam döntésétől függ, hogy segítséget nyújt-e a rászoruló másik tagállamnak.

hogy a segítséget nyújtó tagállamok milyen segítségre, illetve támogatásra vállalkoznak. A klauzula ugyanis nem írja elő a fegyveres erővel történő támogatás kötelezettségét, ez tehát minden esetben a segítséget nyújtó tagállam döntésének függvénye. A szöveg szóhasználatából (by all the means in their power) következően a támogatás lehetséges mértéke és formája igen széles skálán mozoghat, és értelemszerűen – leg súlyosabb eszközként – ide tartozhat akár a fegyveres erővel történő megsegítés is.

c) A klauzula előírja, hogy a segítségnek, illetve támogatásnak összhangban kell lennie az ENSZ Alapokmány 51. cikkével. Habár az egyéni⁵¹ és kollektív önvédelem jogának univerzálisan elfogadott hivatkozási alapja valóban az 51. cikk, úgy vélem, a rendelkezés külön megemlézése az EU kölcsönös védelmi klauzulájában inkább önkorlátozó célzatú, mintsem az államok magától értetődő (inherens) önvédelmi jogának európai dimenziójú megerősítése. Az Alapokmány irányadó rendelkezése ugyanis előírja, hogy az önvédelem jogának gyakorlása csak addig tarthat, ameddig az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) meg nem teszi a szükséges intézkedéseket a nemzetközi béke és biztonság megerősítése érdekében. Mindemellett az önvédelem jogát gyakorló állam(ok)nak haladéktalanul tájékoztatniuk kell a BT-t, és fellépésükkel semmilyen formában nem befolyásolhatják a Biztonsági Tanácsnak az Alapokmányból eredő azon hatáskörét és felelősségét, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében bármikor megtegye az általa szükségesnek tartott intézkedéseket.⁵²

Látható tehát, hogy az EU tagállamai a kollektív önvédelmi klauzula megalkotásával nem kívánták megbontani a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és helyreállítása kérdésében 1945. óta fennálló felelősségi rezsimit. Habár az EU klauzula nem utal kifejezetten az ENSZ Biztonsági Tanácsára (mint teszi azt pl. a Brüsszeli Megállapodás V. cikke), az Alapokmány 51. cikkére hivatkozás azt eredményezi, hogy az elsődleges szereplő e téren továbbra is az ENSZ BT marad, és az agresszió ellen fellépő EU tagállamok önálló védekező tevékenységét végső soron a BT döntéseire kell igazítani.⁵³ E ponton ki kell azonban hangsúlyozni, hogy az önvédelem jogának gyakorlása esetén nem kell az ENSZ BT előzetes felhatalmazása, a megtett intézkedésekről utólag – de haladéktalanul – kell tájékoztatni a BT-t. Ez a rendszer – a sürgős intézkedések megtételének szükségességét természetesen nem vitatva – nagy mértékű bizonytalanságot rejt magában tekintetben, hogy milyen esetekben és hogyan fognak cselekedni (reagálni) azok az államok, amelyek (egyéni vagy kollektív) önvédelemre hivatkozással tesznek bizonyos intézkedéseket?

d) Az előző ponthoz kapcsolódva, a reagálás szempontjából egy talán nem mellékes körülményre érdemes felhívni a figyelmet: ellentétben a Washingtoni Szerződés 5. cikkével, amely rögzíti azt, hogy a segítségnyújtásnak haladéktalanul meg kell történnie (by taking forthwith), az EU kölcsönös önvédelmi klauzulája nem rögzít ilyen időbeli követelményt. Mindez, különös tekintettel az EU tagországok eltérő hozzáállására a kölcsönös önvédelem kötelezettségéhez csak tovább erősíti a klauzula hatékony érvényesíthetőségével kapcsolatos aggályokat.

Fentiek alapján tehát rögzíthető, hogy lényeges tartalmi különbségek figyelhetők meg az ENSZ, a NATO, a WEU és az EU kollektív önvédelemre vonatkozó rendelkezései között. Az eltérések nem csupán a védelem érvényességi területén, és a védelemre okot adó cselekményekben figyelhetők meg, hanem – talán legszembetűnőbben – a segítségnyújtás szerződés által előírt eszközében is.

⁵¹ E ponton értelemszerűen nem a természetes személyt, mint egyént kell érteni, hanem az egyes államokat.

⁵² Vö. Charter of the United Nations, ref. 5., Article 39.

⁵³ Vö. Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról, A biztonság megteremtése a változó világban (Brüsszel, 2008. december 11.) S407/08 – Internet: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf (Letöltés: 2010. május 3.), p.2.

ÖNVÉDELEM SZERZŐDÉSES ALAPJA	VÉDELEM ÉRVÉNYESSÉGI TERÜLETE	VÉDELEM OKA	VÉDELEM (SEGÍTSÉG) ESZKÖZE
ENSZ Alapokmány (1945) 51. cikk	Bárhol a világon	Fegyveres támadás (armed attack)	Nincs meghatározva, a szöveg további része intézkedéseket (measures) említ. ⁵⁴
Washingtoni Szerződés (1949) 5. cikk	Európa vagy Észak-Amerika	Fegyveres támadás (armed attack)	Intézkedések, ideértve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyeket a segítséget nyújtó állam (...) szükségesnek tart. (Action as it deems necessary, including the use of armed force)
Brüsszeli Megállapodás (1948; 1954) V. cikk (korábbi IV. cikk)	Európa	Fegyveres támadás (armed attack)	Minden, katonai és másfajta segítség, valamint hatalmukban álló támogatás (all the military and other aid and assistance in their power)
Az Európai Unióról szóló Szerződés (TEU – 2009)	Tagállam területe	Fegyveres agresszió (armed aggression)	Segítség és támogatás a hatalmukban álló minden eszközzel (aid and assistance by all the means in their power)

2. ábra – Az ENSZ, a NATO, a WEU és az EU kollektív önvédelemre vonatkozó rendelkezéseinek összehasonlítása

Az agresszió fogalma

Az EU kollektív önvédelmi klauzulája szerint a tagállam által elszenvedett sérelemnek „fegyveres agresszió” formájában kell megnyilvánulnia. E ponton két kérdésre feltétlenül választ kell adnunk:

1) Helyettesíthető-e a „fegyveres agresszió” szóhasználat a „fegyveres külső támadás”⁵⁵ megfogalmazással? Úgy vélem, hogy erre a kérdésre egyértelműen nemleges választ kell adnunk. Álláspontom szerint az agresszió (még ha fegyveres is) nem feltétlenül éri el a „támadás” szintjét.⁵⁶ Figyelemmel a Lisszaboni Szerződés kidolgozásának és elfogadásának körülményeire, azt gondolom, hogy az európai államok korábbi önvédelmi kötelezettségét tartalmazó Brüsszeli Megállapodás V. cikkének, de akár a Washingtoni Szerződés kollektív védelemre vonatkozó 5. cikkének szóhasználatától (fegyveres támadás / armed attack) látványosan különböző megfogalmazás (fegyveres agresszió / armed aggression) a tagállamok azon nyilvánvaló szándékát juttatja kifejezésre, hogy igényt tarthassanak más

⁵⁴ Úgy gondolom, hogy az 51. cikk hivatalos magyar fordítása (rendszerint) félrevezető, hiszen az angol szövegből következően nyilvánvaló, hogy nem csupán adminisztratív rendelkezésekről van szó, hanem mindenféle intézkedés ide tartozhat (ide értve a katonai erő alkalmazását is), amely az eredményes védekezést elősegíti. A magyar fordítást ld. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, Magyar ENSZ Társaság – Internet: http://www.menszt.hu/layout/set/print/tudnivalok/az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (Letöltés: 2010. május 2.)

⁵⁵ Vö. A Lisszaboni Szerződés lehetséges hatásai az európai biztonság- és védelempolitika területére, ref. 48.

⁵⁶ Erre a körülményre utal például az amerikai államok kölcsönös segítségnyújtási megállapodásának 6. cikkében az „an aggression which is not an armed attack” fordulat. Vö. Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance, ref. 10.

tagállamok támogatására már a támadás szintje alatti, de mégis agresszív megnyilvánulások esetében is.

2) Mi minősül agresszióknak? Minthogy sem a klauzulát beiktató Lisszaboni Szerződés, sem az EU egyéb kötelező érvényű dokumentumai nem részletezik az „agresszió” fogalom mibenlétét, a nemzetközi jog más forrásait⁵⁷ kell segítségül hívnunk a rendelkezés tartalmának megállapításához.

Mai viszonyok között a nemzetközi jog általánosságban agresszióknak tekinti a fegyveres erő nemzetközi (államok közötti) kapcsolatokban történő olyan alkalmazását, amelyet nem indokol önvédelem (védekezési szükségszerűség), illetve nem hagy jóvá valamely erre jogosult nemzetközi szervezet, vagy az a másik ország, amelynek területén a fegyveres erőt alkalmazzák.⁵⁸ A hazai szakirodalomban az agresszió tudományos igényű megfogalmazására a *Hadtudományi Lexikon* is – az agressziót és a fegyveres agressziót egy címszó alatt említve – kísérletet tett, amely szerint ide értendő az „erőszak közvetett vagy közvetlen alkalmazása valamely állam részéről egy másik állam önállósága, szuverenitása, területi épsége (integritása), politikai, gazdasági függetlensége ellen. Általános értelemben valamely állam elsőként végrehajtott, hódító célú fegyveres támadása. (...) Az agresszió legveszélyesebb formája a fegyveres támadás, mint más állam belügyeibe való erőszakos beavatkozás, területi térhódítás, kisebb népek, népcsoportok, etnikumok beolvasztása, leigázása”.⁵⁹

Az agresszió fogalmának nemzetközileg elfogadott meghatározása hosszú folyamat eredménye volt. Amint arra a dolgozat elején már utalás történt, a Népszövetség Alapdokumentumának 10. cikke tiltott cselekményként említi az agressziót, anélkül azonban, hogy annak tartalmát meghatározta volna.⁶⁰ A II. világháború tapasztalataira alapozva az agresszió általános tilalmát az 1945-ben létrejött ENSZ Alapokmánya is kimondta. A 2. cikk 4. bekezdése szerint minden ENSZ tagállamnak a nemzetközi kapcsolataiban tartózkodnia kell más állam területi integritása vagy politikai függetlensége elleni fegyveres fenyegetéstől, vagy e célból fegyveres erő alkalmazásától, illetve bármely más olyan fellépéstől, amely nem összeegyeztethető az Egyesült Nemzetek céljaival. Figyelemre méltó tehát, hogy az ENSZ Alapokmány nem csupán a fegyveres támadás, mint az agresszió legsúlyosabb formájának a tilalmáról szól, hanem minden olyan állami magatartást elfogadhatatlannak nyilvánít, amely a nemzetközi béke és biztonság megőrzése (mint az ENSZ egyik kiemelt célja) szempontjából veszélyes lehet. Ez a tétel időközben a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai közé emelkedett, így a nem ENSZ tagállamokat is kötelezi.⁶¹ Az ENSZ által felállított kollektív biztonsági rendszerben a Biztonsági Tanács jogosult meghatározni, hogy valamely állam magatartása agresszióknak, vagy netán a fennálló béke megsértésének minősül-e, és amennyiben igen, akkor – szintén az Alapokmányban foglalt jogkörében eljárva – megteheti a szükséges intézkedéseket.⁶²

Érdeemes tehát megvizsgálni, hogy a nemzetközi jog szerint milyen (állami) magatartások minősülnek agresszióknak?

⁵⁷ A Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikke (1) bekezdése alapján a nemzetközi jog forrásainak tekintjük a nemzetközi egyezményeket, a nemzetközi szokásjogot, az általános jogelveket, és a bírói döntéseket. Statute of the International Court of Justice – Internet: <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0> (Letöltés: 2010. május 9.), Article 38. para (1)

⁵⁸ Encyclopædia Britannica – Internet: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/9091/aggression> (Letöltés: 2010. május 2.)

⁵⁹ *Hadtudományi Lexikon* – Magyar Hadtudományi Társaság (Budapest, 1995) – ISBN: 963045226x – I. kötet, p. 11.

⁶⁰ The Covenant of the League of Nations, ref. 2.

⁶¹ Vö. CASSESE, Antonio: *International Law* – Oxford University Press (2005), Second Edition – ISBN 0-19-925939-9 – p. 56.

⁶² Ld. Charter of the United Nations, ref. 5, Article 39.

A nemzetközi élet szereplői által az agresszió-fogalom meghatározására tett első kísérletek egyikének tekinthetjük az 1933. július 3-án aláírt Londoni Egyezményt.⁶³ Az Afganisztán, Észtország, Finnország, Irán, Lengyelország, Lettország, Románia, Szovjetunió és Törökország által aláírt megállapodás célja az agresszió lehető legrészletesebb megfogalmazása volt annak megelőzése érdekében, hogy egyes államok saját agresszív cselekményeiket más államok által elkövetett agresszióra történő hivatkozással indítsák meg és igazolják. Habár a definíció csupán a részes államok egymás közötti kapcsolataiban volt irányadó, a felek célja az volt, hogy ezek a rendelkezések végeredményben egyetemes elismerést nyerjenek.⁶⁴ A dokumentum 2. cikke alapján az az állam volt agresszornak tekinthető, amelyik először teszi meg az alábbi cselekmények valamelyikét:

- (1) másik állammal szembeni háború deklarálása;
- (2) más állam területére fegyveres erőkkel történő benyomulás, háború deklarálásával, vagy anélkül;
- (3) szárazföldi, légi vagy haditengerészeti erőkkel történő támadás másik állam területe, hajói vagy repülőgépei ellen, háború deklarálásával, vagy anélkül;
- (4) másik állam tengerpartjának vagy kikötőinek tengeri blokádja;
- (5) támogatás nyújtása a saját területen megalakított olyan fegyveres csapatok számára, amelyek egy másik állam területére nyomultak be, illetve – annak ellenére, hogy a megtámadott állam ezt kérte – annak visszautasítása, hogy minden hatalmában álló intézkedést tegyen az ezen fegyveres csoportok támogatásának vagy védelmének megakadályozására.

Az agresszió lehetőségének legteljesebb kizárása érdekében a felek a dokumentum 3. cikkében azt is rögzítették, hogy nem szolgálhat az agresszió indoklásul semmiféle politikai, katonai, gazdasági vagy más módon megfontolás. Ily módon nem lehet kifogás:

- valamely állam belső állapota, viszonyai, pl.: politikai, gazdasági, vagy szociális rendszere; állítólagos rendellenességek az államigazgatásban; sztrájk, forradalom, ellenforradalom, vagy polgárháború miatti zavargások;
- valamely állam nemzetközi magatartása, pl.: másik állam vagy állampolgárai anyagi vagy morális jogainak vagy érdekeinek megsértése vagy megsértésének fenyegetettsége; diplomáciai vagy gazdasági kapcsolatok megszakadása; gazdasági vagy pénzügyi bojkott; valamely másik állammal szembeni, gazdasági, pénzügyi vagy más kötelezettséggel összefüggő viták; olyan határincidensek, amelyek nem minősülnek agressziónak a 2. cikkben meghatározott semelyik eset szerint sem.⁶⁵

1950-ben – szovjet kezdeményezésre – az ENSZ is elkezdett foglalkozni az agresszió definiálásának kérdésével, és a Közgyűlés a 378. (V) számú határozatában külön Bizottságot állított fel a szövegjavaslat kidolgozására. A Bizottság alapdilemmája az volt, hogy hogyan közelítse meg a kérdést: a szóba jöhető agresszív cselekmények felsorolásával, vagy az agresszió általános megfogalmazásával? A Bizottság végül úgy foglalt állást, hogy nem célravezető az agresszió meghatározása az agresszív cselekmények felsorolása révén, hiszen a felsorolás nem lehet teljes. Úgyszintén nem tartotta elfogadhatónak azt, hogy az agressziót megvalósító cselekmények rugalmatlan, és szükségtelenül hiányos felsorolása indokolatlanul korlátozza az ENSZ illetékes szervének szabadságát a cselekmények megítélésében. A Bizottság tehát úgy határozott, hogy az egyedül praktikus módszer egy általános és absztrakt

⁶³ Convention for the Definition of Aggression (London, 3 July 1933) – Internet: http://www.letton.ch/lvx_33da.htm (Letöltés: 2010. május 2.)

⁶⁴ „precise rules defining aggression, until such time as those rules shall become universal”. Ld. Convention for the Definition of Aggression, ref. 53., Preambulum, Art. 1.

⁶⁵ V.ö. Convention for the Definition of Aggression, ref. 53., Art. 3., továbbá Annex to Article III of The Convention relating to the Definition of Aggression

definíció megalkotása, de törekvése végül nem járt sikerrel.⁶⁶

Ezt követően az ENSZ többször is napirendre tűzte az agresszió meghatározásának kérdését, és számos tagállami javaslat⁶⁷ megvizsgálása mellett több bizottsági jelentés is született az ügyben. Mindezek ellenére csak hosszú idő elteltével, 1974. december 14-én fogadta el az ENSZ Közgyűlése a 3314. (XXIX) számú határozatot⁶⁸, amelynek melléklete rögzítette, hogy az ENSZ mit tekint agressziónak. A több mint 35 éve elfogadott definíció szerint agressziónak tekintendő valamely állam fegyveres erejének alkalmazása másik állam szuverenitása, területi integritása vagy politikai függetlensége ellen, vagy bármely más módon, amely összeegyeztethetetlen az ENSZ Alapokmányával.⁶⁹ A dokumentum szerint ide tartoznak:

- valamely állam fegyveres erőivel egy másik állam területére való benyomulás, vagy annak megtámadása (invasion or attack), illetve – ilyen benyomulás vagy támadás eredményeként – a terület bármilyen katonai elfoglalása (occupation), tekintet nélkül annak átmeneti jellegére, továbbá fegyveres erővel valamely állam területének vagy annak egy részének elcsatolása (annexation);
- valamely állam fegyveres erőivel egy másik állam területének bombázása, illetve valamely állam által bármilyen fegyver alkalmazása egy másik állam területe ellen;
- valamely állam kikötőinek vagy tengerpartjainak blokádjá egy másik állam fegyveres erői révén;
- valamely állam fegyveres erőinek támadása egy másik állam szárazföldi, haditengerészeti és légi erői, továbbá tengeri és légi flottája ellen;
- valamely állam által egy másik állam területén, a fogadó állammal kötött megállapodás alapján tartózkodó fegyveres erőinek a megállapodásban foglaltakkal ellentétes alkalmazása, vagy a fogadó állam területén való tartózkodás meghosszabbítása a vonatkozó megállapodás lejártát követően;
- valamely állam azon cselekedete, amellyel saját területét egy másik állam rendelkezésére bocsátja abból a célból, hogy ez utóbbi állam egy harmadik állam ellen agresszív cselekedetet hajtson végre;
- valamely állam által, vagy annak nevében fegyveres bandák, csoportok, irreguláris erők vagy zsoldosok küldése, amelyek másik állam ellen olyan, fegyveres erőre jellemző cselekedeteket hajtanak végre, amelyek súlyosságukban megfelelnek a fenti cselekedeteknek, vagy ilyen cselekményekben alapvetően részt vesznek.⁷⁰

A fenti felsorolással kapcsolatban két körülményre érdemes felhívni a figyelmet:

a) a dokumentum az agresszió elkövetését államokhoz (azok reguláris fegyveres erőihez) köti, de az irreguláris erők alkalmazásánál is feltételezi a mögöttes állami felelősséget;

b) az agresszió megállapításának nem szükségszerű feltétele a fegyveres erő tényleges alkalmazása.

Meg kell azonban említenünk azt is, hogy az ENSZ Közgyűlés hivatkozott határozata,

⁶⁶ A definiálással kapcsolatos ENSZ vitát, és a vonatkozó dokumentumokat ld. Question of Defining Aggression – UN International Law Commission – Internet: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/7_5.htm#_ftn1 (Letöltés: 2010. május 05.)

⁶⁷ A tagállami javaslatok terén élen járt a szovjet delegáció, amely 1956-ban és 1969-ben is előterjesztette saját agresszió-fogalom tervezetét, különbséget téve – egyebek mellett – a fegyveres agresszió, valamint az indirekt (gazdasági és ideológiai) agresszió között. Erről részletesebben ld. BISHOP, William W. Jr.: International Law – Little, Brown and Company (Boston and Toronto), Third Edition (1971) – p. 924-926.

⁶⁸ Definition of Aggression – UN General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), 14 December 1974 – Internet: <http://www.un.org/documents/ga/res/29/ares29.htm> (Letöltés: 2010. május 05.)

⁶⁹ A dokumentum megjegyzi, hogy az „állam” kifejezés nem érinti az államként való elismerés kérdését, és független attól is, hogy az adott ország tagja-e az ENSZ-nek. Emellett az „állam” kifejezés egyaránt értendő államok csoportjára is Ld. Definition of Aggression, ref 68., Annex, Article. 1.

⁷⁰ Definition of Aggression, ref. 68., Annex, Art. 3.

pontosabban az abban foglalt értelmezés nem bír kötelező erővel sem az ENSZ BT-re, sem a tagállamokra, és különösen nem magára az EU-ra. A dokumentum a fogalomalkotással, illetve a példálózó felsorolással csupán iránytűként szolgál azzal a kimondott szándékkal, hogy elrettentse a potenciális agresszorokat, megkönnyítse az agresszió minősülő cselekmények meghatározását, elősegítse az agresszió visszaszorítását és támogatást nyújtson az agresszió áldozatainak.⁷¹ Ezzel összefüggésben maga az ENSZ közgyűlési határozat is felhívja a figyelmet néhány lényeges körülményre:

a) habár az agresszió meghatározásához bizonyos alapelvek, útmutatók hasznosak lehetnek, annak a kérdésnek eldöntése, hogy valóban agresszió történt-e, csak az adott eset összes körülményeinek ismeretében lehetséges;

b) a közgyűlési határozatban tett felsorolás semmi esetre sem kimerítő, és a Biztonsági Tanácsnak továbbra is jogában áll más cselekményt is agresszióként minősíteni;

c) az agresszió fogalma semmilyen módon nem tágítja vagy szűkíti az ENSZ Alapokmány alkalmazási körét, ide értve azokat az eseteket is, amikor a fegyveres erő alkalmazása jogszerűnek minősül.⁷²

Mindezek alapján úgy vélem, hogy az EU kölcsönös önvédelmét az „agresszióra való reagálás”-ra építeni azt jelenti, hogy a jövőben bőven lesz majd alkalom az értelmezési vitákra, tekintettel arra, hogy még önmagukban a fegyveres cselekmények sem feltétlenül minősülnek agresszióként, ily módon nem nyitják meg automatikusan az agresszió áldozatává vált állam egyéni vagy kollektív önvédelmi jogát. Maga a Közgyűlési Határozat is leszögezi, hogy valamely állam fegyveres erejének az ENSZ Alapokmánnal ellentétes módon történő, első alkalmazása ugyan *prima facie* bizonyítékul szolgálhat az agresszió megállapításához, a Biztonsági Tanács azonban – összhangban az ENSZ Alapokmánnal – arra a következtetésre is juthat, hogy nem állapítható meg agresszió elkövetése, tekintettel más lényeges körülményekre, ide értve azt a tényt, hogy a konkrét cselekmény elkövetése, illetve annak következményei nem nagyon súlyosak.⁷³

Megvizsgálva az ENSZ Biztonsági Tanács gyakorlatát, azt láthatjuk, hogy a BT elég széles diszkrecionális jogkörben gyakorolja a szituációk minősítésével kapcsolatos döntési jogkörét. AZ ENSZ BT például 1950-ben a 82., a 83. és a 84. számú határozataiban Észak-Korea fegyveres támadását Dél-Korea ellen a béke megsértésének minősítette és felhatalmazta a tagállamokat, hogy (amerikai parancsnoklás mellett, de ENSZ zászló alatt) támogassák Dél-Koreát az Észak-Koreával szembeni fegyveres válaszlépései megtételében.⁷⁴ Példaként érdemes megemlíteni az ENSZ BT 1985. évi 573. sz. határozatát, amelyben fegyveres agresszióként minősítette, és – mint Tunézia szuverenitása és területi integritása elleni cselekedetet – elítélte az izraeli légierőnek a Palesztin Felszabadítási Szervezet tunéziai (kb. 1800 km!) főhadiszállása elleni bombázását, amely több tucat palesztin és tunéziai személy halálát okozta.⁷⁵ Ugyancsak elítélte az ENSZ BT az 1985. évi 577. számú határozatában az Angola elleni dél-afrikai műveleteket, és azokat „ellenséges, és ki nem provokált agressziós cselekményeknek” (hostile and unprovoked acts of aggression) minősítette, továbbá felkérte az ENSZ tagállamait, hogy sürgősen nyújtsanak szükség szerinti

⁷¹ Uo., Annex, Preambulum

⁷² Uo., Annex, Preambulum, Art. 4., 6.

⁷³ Uo., Annex, Art. 2.

⁷⁴ Security Council Resolutions 82. (25 June 1950), 83. (27 June 1950), 84. (7 July 1950) – Internet: <http://www.un.org/documents/sc/res/1950/scres50.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

⁷⁵ Security Council Resolution 573. (4 October 1985) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.). Az ügyről részletesebben ld. SMITH, William E.- BORRELL, John: Middle East Israel's 1,500-Mile Raid – Internet: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,960108-1,00.html> (Letöltés: 2010. május 7.)

támogatást Angolának a védelmi képességei megerősítéséhez.⁷⁶ Hasonlóképpen, 1990-ben Kuvait iraki megszállását az ENSZ BT a nemzetközi béke és biztonság megsértésének nyilvánította (660. sz. határozat), és elismerte Kuvait egyéni és kollektív önvédelemhez való jogát (661. sz. határozat), majd határozatok sorában (662, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 674, 677) szólította fel Irakot Kuvait szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartására, végül felhatalmazta a tagállamokat, hogy használjanak fel minden szükséges eszközt (use all necessary means), tehát fegyveres erőt is, a Kuvait elleni iraki agresszió visszaszorítására (678. sz. határozat).⁷⁷

Azt is meg kell azonban említeni, hogy az ENSZ BT nem tekintette agressziónak Irak 2003-as amerikai és brit megszállását, habár számos ENSZ tagállam elítélte a katonai erő alkalmazását és Irak elleni agressziónak minősítette azt.⁷⁸ Hasonlóképpen, 1996. október 22-én az ENSZ BT – annak ellenére, hogy néhány nappal korábban az afganisztáni polgárháborús helyzetről folytatott ENSZ BT vita során az afgán külügyekért felelős miniszter-helyettes „nyílt és egyértelmű agresszióval” (open and naked aggression) vádolta meg Pakisztánt – határozatában csupán felhívta az ENSZ tagállamait, hogy tartózkodjanak Afganisztán belügyeibe való beavatkozástól.⁷⁹

Mindemellett *Cassese* felhívja a figyelmet arra is, hogy míg az ENSZ Alapokmány 51. cikke az önvédelem megalapozásához – időben és térben egyértelműen megállapítható – katonai támadást (pl. külföldi katonai alakulatok határátlépése, egy ország területének bombázása külföldi fegyveres erő által) ír elő, a katonai agresszió valójában más módokon is megvalósulhat, például fegyveres erők vagy külföldi kormányok által támogatott fegyveres csoportok fokozatos beáramlásával. Emellett a fegyveres agresszió indirekt formáját jelenti pl. a saját országának kormánya ellen fellépő felforgató csoport más kormány általi megszervezése vagy támogatása. Míg azonban az első esetet (fokozatos beáramlás) az ENSZ által elfogadott agresszió fogalom lefedni látszik (ld. 3. cikk g) pont), addig a második esetben (közvetett agresszió) már megoszlik a nemzetközi közösség véleménye.⁸⁰

Az eltérő nézetek között kívánt irányt mutatni a hágai székhelyű Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice – ICJ), amikor a Nicaragua ügyben⁸¹ hozott határozatában lényeges tételeket rögzített a kollektív önvédelem jogának gyakorlásával kapcsolatban. Ítéletében az ICJ egyebek mellett kimondta, hogy:

- a) tekintet nélkül arra, hogy egyéni vagy kollektív önvédelemről beszélünk-e, az önvédelem jogának gyakorlása csak valamely fegyveres támadásra (armed attack) történő válaszlépésként lehetséges. Az államoknak tehát nincs joguk a kollektív fegyveres válaszlépéshez (collective armed response) olyan cselekményekkel szemben, amelyek nem minősülnek fegyveres támadásnak;

⁷⁶ Security Council Resolution 577. (6 December 1985) – Internet:

<http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)

⁷⁷ A vonatkozó ENSZ BT határozatokat ld. Security Council Resolutions - 1990 – Internet:

<http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

⁷⁸ Az erről szóló ENSZ BT vitát részletesebben ld. Security Council holds first debate on Iraq since start of military action; Speakers call for halt to aggression, immediate withdrawal - Security Council 4726th Meeting (PM) – Internet: <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7705.doc.htm> (Letöltés: 2010. május 7.).

⁷⁹ Az ügyről részletesebben ld. 'Open And Naked Aggression' by Pakistan blow to United Nations, Afghanistan tells Security Council – UN SC Press Release SC/6280 (16 October 1996) – Internet:

<http://www.un.org/News/Press/docs/1996/19961016.sc6280.html> (Letöltés: 2010. május 07.); továbbá The situation in Afghanistan – Security Council Resolution 1076 (22 October 1996) – Internet:

<http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

⁸⁰ CASSESE, ref. 61., p. 364.

⁸¹ Az ügyben született ICJ ítélet összefoglalását ld. Case concerning the military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (merits), Judgement of 27 June 1986 – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.)

- b) a fegyveres támadás alatt nem csupán reguláris fegyveres erők határon átnyúló támadását kell érteni, hanem valamely állam által egy másik állam területére fegyveres bandák (armed bands) küldését is, feltéve, hogy ezen műveletek – tekintettel kiterjedésükre és hatásukra – fegyveres támadásnak minősülnek akkor, ha reguláris fegyveres erők hajtanák végre azokat;
- c) bizonyos katonai manőverek végrehajtása egy másik állam határánál nem minősül a fegyveres erő alkalmazásának;
- d) aknák telepítése, olajlétesítmények és haditengerészeti bázisok megtámadása nyilvánvalóan a fegyveres erő alkalmazásának tilalmába ütközik, feltéve, hogy nem állnak fenn olyan körülmények, amelyek ezen cselekményeket jogszerűvé teszik;
- e) az ellenállók, felkelők felfegyverzése és kiképzése első megközelítésből a fegyveres erő alkalmazásának tilalmába ütközik, feltéve, hogy ezen cselekedetek nem igazolhatók az önvédelem jogának gyakorlásával. A felkelőknek nyújtott segítség (pl. fegyverek átadása, logisztikai, anyagi jellegű, vagy más formában megnyilvánuló támogatás) azonban önmagában nem minősül fegyveres erő alkalmazásának (támadásnak);
- f) a nemzetközi szokásjog szerint nem gyakorolható a kollektív önvédelem joga mindaddig, amíg az az ország, amelyet állítólag megtámadtak, nem kéri ezt, továbbá amíg az érintett ország nem deklarálja azt, hogy megtámadták. Nem hivatkozhat tehát egy állam a kollektív önvédelem jogának gyakorlására más állam érdekében csak azért, mert úgy véli, hogy a másik állam belülegeibe beavatkoztak.⁸²

A fenti jogértelmezéssel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az ICJ döntései csak a konkrét ügyben érintett államokra nézve kötelezőek, tehát – amint az agresszió meghatározásáról szóló ENSZ közgyűlési határozat sem rendelkezik kötelező erővel – úgy elméletileg ez a konkrét ügyben született ICJ ítélet sem köti az EU-t és tagállamait az egyes cselekmények agresszióként minősítésében, illetve a kollektív önvédelem jogának gyakorlásában. Fel kell hívni azonban a figyelmet arra is, hogy az ICJ döntései a nemzetközi jog egyik forrásának számítanak, ítéletei révén tehát a bíróság nem csupán értelmezi a nemzetközi jogot, hanem alakítja is azt, így jogértelmezése a nemzetközi jog fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségű.⁸³

Az EU számára ugyancsak nem kötelező, de – a nemzetközi jog forrásaként – legalább informatív jelentősége van a más nemzetközi szervezetek által nemzetközi megállapodásban kidolgozott agresszió meghatározásoknak. Az amerikai földrész államai tekintetében például agresszióként minősül (azon esetek mellett, amelyeket az ún. Konzultációs Szerv (Organ of Consultation) agresszióként minősít):

- a) nem kiprovoált fegyveres támadás egy állam részéről egy másik állam területe, népe, vagy szárazföldi, tengeri, illetve légi erői ellen;
- b) valamely állam fegyveres erőivel egy másik amerikai állam területére történő benyomulás, a megállapodásban, bírósági ítéletben vagy választott bírósági döntésben kijelölt határok átlépésével, illetve ilyen kijelölt határok hiányában a másik állam tényleges joghatósága alá tartozó régióra történő benyomulás.⁸⁴

Hasonlóképpen, az afrikai kontinens is kidolgozta már saját agresszió fogalmát. Az Afrikai Unió által 2005. január 31-én aláírt Agresszió-ellenes és közös védelmi megállapodásban⁸⁵ az AU tagállamok részletezték, hogy mit tekintenek agresszióként. A

⁸² Nicaragua v. United States of America (merits) – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.), pp. 165-167.

⁸³ Vö. SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog – Osiris Kiadó (Budapest, 2001., 4. kiadás) – ISBN 9633798957 – p. 90.

⁸⁴ Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance, ref. 10. Article 9.

⁸⁵ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, ref. 13.

dokumentum szerint általános értelemben ide tartozik a fegyveres erő szándékos és tudatos felhasználása, vagy ellenséges cselekmény ily módon történő elkövetése valamely állam, államok egy csoportja, államok vagy nem állami szereplők szervezete, illetve bármilyen külföldi vagy külső entitás által a megállapodás részes államának szuverenitása, politikai függetlensége, területi integritása és a lakosság emberi biztonsága ellen, oly módon, hogy az nem egyeztethető össze az ENSZ Alapokmányával, vagy az Afrikai Unió Alapító Szerződésével.

Figyelemre méltó, hogy a megállapodás – amellett, hogy megismétli a fentebb részletesen tárgyalt, agresszióval foglalkozó ENSZ közgyűlési határozat példálózó felsorolását – újabb elemekkel egészíti ki az agresszió minősíthető eseteket. Az AU tagállamok esetében agresszió minősülnek az alábbi esetek is:

- valamely tagállam által, vagy annak nevében olyan fegyveres csoportok, zsoldosok és más szervezett transznacionális bűnöző csoportok küldése, vagy részükre ellátás nyújtása, amelyek olyan ellenséges cselekményeket követhetnek el valamely tagállammal szemben, amelyek elérik az egyébként agresszió minősíthető cselekmények súlyát, vagy ilyen cselekményekben lényegileg közreműködnek;

- kémkedés, amely felhasználható valamely tagállammal szembeni katonai agresszióhoz;

- más állam számára nyújtott bármilyen jellegű technikai, felderítési és kiképzési segítség, amely felhasználható valamely tagállammal szembeni agressziós cselekmények elkövetéséhez;

- bátorítás, támogatás, befogadás vagy bármilyen segítség nyújtása valamely tagállam elleni terrorista cselekmények és más erőszakos, transznacionális szervezett bűncselekmények elkövetéséhez.

Az AU dokumentum megfogalmazza az agresszióval való fenyegetés fogalmát is, amely szerint ide tartozik egy állam, államok csoportja, illetve államok vagy nem állami szereplők szervezetének mindenféle káros cselekedete vagy megnyilatkozása (any harmful conduct or statement), amely – habár nem jelenti háború deklarációját, de – a fentiekben meghatározott agressziós cselekmény végrehajtásához vezethet.⁸⁶

Összefoglalás

Amint a fentiekben részletesen kifejtésre került, az Európai Unió kollektív önvédelmi klauzulájának alapszerződésbe iktatása lényeges előre lépést jelent az Unió biztonság- és védelempolitikájának megerősítése, az európai önálló védelem feltételeinek kialakítása irányába. A klauzula szövege ugyanakkor számos kérdést rejt magában, amelyek egységes megválaszolása nélkül a kollektív fellépés, a kölcsönösségen alapuló segítségnyújtás nem lehetséges. A nemzetközi jogban léteznek referencia-dokumentumok, amelyek iránytűként szolgálhatnak bizonyos cselekmények megítélésben (agresszióvá minősítésében). Ezek közül talán a leginkább releváns az ENSZ Közgyűlés hivatkozott határozata, amelynek tartalmát viszont jócskán meghaladta az idő, és féltő, hogy a XXI. század biztonsági fenyegetései ezen dokumentum alapján már nem megítélhetők.

Ma még nehéz megjósolni, hogy a klauzula mennyiben lesz képes beteljesíteni a hozzá fűzött reményeket. Annyit azonban már most kijelenthetünk, hogy pusztán létezésével hozzájárult az európai biztonsági és védelmi architektúra átrendezéséhez. Kiindulva azonban az amerikai és az afrikai példából, és különös tekintettel arra, hogy az EU is az agresszióra, mint kiváltó okra (hivatkozási alapra) építette a kollektív önvédelmi klauzuláját, elengedhetetlennek tartom, hogy a klauzula beiktatását a tárgyra vonatkozó további végrehajtási dokumentumok kövessék. Ha az Európai Unió adós marad a saját, EU-specifikus

⁸⁶ African Union Non-Aggression and Common Defence Pact, ref. 13., Article 1.

agresszió-definíció kidolgozásával, akkor – álláspontom szerint – a klauzula értelmezési tartománya, tényleges alkalmazási köre marad bizonytalan.

Látunk kell azonban azt is, hogy a kollektív önvédelem kérdése jelenleg Európában nem elsődleges prioritás. Kontinensünk államai manapság nem számolnak reálisan azzal, hogy fegyveres agresszió áldozataivá válnának. Azok az államok pedig, amelyek mégis fenyegetve érzik magukat, bármikor igénybe vehetik a számukra már eddig is rendelkezésre álló, EU-n kívüli (pl. NATO) biztonsági garanciákat. Mindazonáltal a kérdés nem teljesen hipotetikus, hiszen a világ ma sem mentes válsággócoktól, és az egyre kibontakozóbb globalizáció hatására a ma még – időben és térben – távolinak tűnő veszélyek könnyen közel kerülhetnek Európához. Ezen veszélyek távoltartása azonban csak úgy lehetséges, ha az Európai Unió felkészül bizonyos események egységes értelmezésére, és – amennyiben a veszélyhelyzet ezt megkívánja – a kollektív fellépésre.

Felhasznált irodalom

- African Union Non-Aggression and Common Defence Pact – Internet: http://www.africa-union.org/Official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Non%20Aggression%20Common%20Defence%20Pact.pdf (Letöltés: 2010. május 12.)
- A Lisszaboni Szerződés lehetséges hatásai az európai biztonság- és védelempolitika területére – Internet: http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/esdp/A_Lisszaboni_Szerzodes.htm (Letöltés: 2010. április 24.)
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya – Magyar ENSZ Társaság – Internet: http://www.menszt.hu/layout/set/print/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (Letöltés: 2010. május 2.)
- Az Európai Védelmi Közösség – Internet: http://www.playhold.com/www.ckke.hu/index_1020202610.php (Letöltés: 2010. május 2.)
- Baghdad Pact / Central Treaty Organization (CENTO) – Internet: <http://www.globalsecurity.org/military/world/int/cento.htm> (Letöltés: 2010. május 6.)
- BISHOP, William W. Jr.: International Law – Little, Brown and Company (Boston and Toronto), Third Edition (1971) – 1122 p.
- Biztonságos Európa egy jobb világban, Európai Biztonsági Stratégia (2003. december) – Internet: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (Letöltés: 2010. május 3.)
- Brussels Treaty, Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence, Signed at Brussels on 17 March 1948 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- Case concerning the military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (merits), Judgement of 27 June 1986 – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.)
- CASSESE, Antonio: International Law – Oxford University Press (2005), Second Edition – ISBN 0-19-925939-9 – 612 p.
- Charter of the Organization of American States – OAS Department of International Law – Internet: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm (Letöltés: 2010. május 6.)
- Charter of the United Nations – Internet: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (Letöltés: 2010. május 2.)
- CHILTON, Patricia: Common, collective, or combined defence as the path to European security integration (Draft) – European Community Studies Association, Fourth Biennial International Conference (May 11-14 1995) – Internet: http://aei.pitt.edu/7301/01/002970_1.pdf (Letöltés: 2010. május 6.)
- Consolidated version of the Treaty on European Union – Official Journal of the European Union C 115/13 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.)
- Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Official Journal of the European Union C 115/47 – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:EN:PDF> (Letöltés: 2010. május 3.)
- Convention for the Definition of Aggression (London, 3 July 1933) – Internet: http://www.letton.ch/lvx_33da.htm (Letöltés: 2010. május 2.)

- COOLEY, Alexander: Cooperation Gets Shanghaied – Foreign Affairs (December 14, 2009) – Internet: <http://www.foreignaffairs.com/articles/65724/alexander-cooley/cooperation-gets-shanghaied> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Declaration on the establishment of the Shanghai Cooperation Organization (15 June 2001, Shanghai) – Internet: <http://missions.itu.int/~kazaks/eng/sco/sco02.htm> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Definition of Aggression – UN General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), 14 December 1974 – Internet: <http://www.un.org/documents/ga/res/29/ares29.htm> (Letöltés: 2010. május 05.)
- Draft Treaty establishing a Constitution for Europe– The European Convention, The Secretariat (CONV 850/03), Brussels, 18 July 2003 – <http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf> (Letöltés: 2010. május 13.)
- DUNAY Pál: A Nyugat-Európai Unió a dokumentumok tükrében, és ami mögötte lehet – In.: DUNAY Pál – GAZDAG Ferenc (Szerk.): Nyugat-Európai Unió, Tanulmányok és dokumentumok – SVKI (Budapest, 1994) – ISBN 9638117192 – 188 p.
- Encyclopædia Britannica – Internet: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/9091/aggression> (Letöltés: 2010. május 2.)
- Explaining the Treaty of Lisbon - MEMO/09/531 (Brussels, 1 December 2009) Internet: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/531&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Letöltés: 2010. május 13.)
- Feloszlik a Nyugat-Európai Unió – Internet: <http://www.euvonal.hu/index.php?op=hirek&id=6466> (Letöltés: 2010. április 28.)
- GAZDAG Ferenc: Európai integráció és külpolitika – Osiris Kiadó, Budapest (2005) – ISBN 963389784 X – 441. p.
- GAZDAG Ferenc: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája – Osiris Kiadó (2000) – ISBN 9633799562 – 244. p.
- Hadtudományi Lexikon – Magyar Hadtudományi Társaság (Budapest, 1995), I. kötet – ISBN: 963045226x – 882. p.
- History of WEU – Internet: <http://www.weu.int/History.htm> (Letöltés: 2010. május 2.)
- Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance – Internet: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html> (Letöltés: 2010. május 6.)
- Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról; A biztonság megteremtése a változó világban (Brüsszel, 2008. december 11.) S407/08 – Internet: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/HU/reports/104644.pdf (Letöltés: 2010. május 3.)
- Marseille Declaration, WEU Council of Ministers, Marseille, 13 November 2000 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- NATO Handbook – NATO Office of Information and Press, Belgium (2001) – ISBN 92-845-0146-6 – 536 p.
- Nicaragua v. United States of America (merits) – Internet: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf> (Letöltés: 2010. május 8.)
- OAU CHARTER – Internet: http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/text/OAU_Charter_1963.pdf (Letöltés: 2010. május 12.)
- 'Open And Naked Aggression' by Pakistan blow to United Nations, Afghanistan tells Security Council – UN SC Press Release SC/6280 (16 October 1996) – Internet: <http://www.un.org/News/Press/docs/1996/19961016.sc6280.html> (Letöltés: 2010. május 07.)
- Question of Defining Aggression – UN International Law Commission – Internet: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/7_5.htm#_ftn1 (Letöltés: 2010. május 05.)
- Rome Declaration – Western European Union, Key Texts – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. május 2.)
- Security Council holds first debate on Iraq since start of military action; Speakers call for halt to aggression, immediate withdrawal - Security Council 4726th Meeting (PM) – Internet: <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7705.doc.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)
- Security Council Resolutions 82. (25 June 1950), 83. (27 June 1950), 84. (7 July 1950) – Internet: <http://www.un.org/documents/sc/res/1950/scres50.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)
- Security Council Resolution 573. (4 October 1985) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)
- Security Council Resolution 577. (6 December 1985) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres85.htm> (Letöltés: 2010. május 7.)
- Security Council Resolutions - 1990 – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)

- Security Treaty between Australia, New Zealand and the United States of America [ANZUS] (San Francisco, 1 September 1951) – Internet: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html> (Letöltés: 2010. május 6.)
- SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog – Osiris Kiadó (Budapest, 2001., 4. kiadás) – ISBN 9633798957 – 832 p.
- SMITH, William E.- BORRELL, John: Middle East Israel's 1,500-Mile Raid – Internet: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,960108-1,00.html> (Letöltés: 2010. május 7.)
- South American unity – International Relations and Security Network (30 May 2008) – Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?id=88409&lng=en> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact; September 8, 1954) – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp (Letöltés: 2010. május 6.)
- STAKELBECK, Frederick W. Jr.: The Shanghai Cooperation Organization (Monday, August 08, 2005) – Internet: <http://97.74.65.51/Printable.aspx?ArtId=7687> (Letöltés: 2010. május 12.)
- Statement of the Presidency of the Permanent Council of the WEU on behalf of the High Contracting Parties to the Modified Brussels Treaty – Belgium, France, Germany, Greece, Italy, Luxembourg, The Netherlands, Portugal, Spain and the United Kingdom, Brussels, 31 March 2010 – Internet: http://www.weu.int/Declaration_E.pdf (Letöltés: 2010. április 28.)
- Statute of the International Court of Justice – Internet: <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0> (Letöltés: 2010. május 9.), Article 38. para (1)
- Text of the Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- The Covenant of the League of Nations – Internet: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Letöltés: 2010. május 2.)
- The end of the League of Nations – The United Nations Office at Geneva – Internet: [http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/\(httpPages\)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EDD006AC19C/(httpPages)/BA9387B56BFAAFB4C1256F3100418C75?OpenDocument) (Letöltés: 2010. május 12.)
- The Intergovernmental Conference 2003/2004, The sixth ministerial meeting - 9 December 2003 – Internet: http://europa.eu/scadplus/cig2004/negociations1_en.htm (Letöltés: 2010. április 28.)
- The Lisbon Treaty and its implications for CFSP/ESDP – Directorate-General for External Policies of the Union, Policy Department External Policies (4 February 2008) – Internet: http://www.pana.ie/download/The_Lisbon_Treaty_and_CFPSP-ESDP.pdf (Letöltés: 2010. május 4.)
- The North Atlantic Treaty – Washington D.C. (4 April 1949) – Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés: 2010. május 2.)
- The Power of the Powerless – Internet: <http://www.britannica.com/bps/additionalcontent/18/27253787/THE-POWER-OF-THE-POWERLESS> (Letöltés: 2010. május 12.)
- The situation in Afghanistan – Security Council Resolution 1076 (22 October 1996) – Internet: <http://www.un.org/Docs/scres/1996/scres96.htm> (Letöltés: 2010. május 07.)
- Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance (The Warsaw Pact, 1955) – Internet: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1955warsawpact.html> (Letöltés: 2010. május 6.)
- Treaty of Lisbon, amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community – Official Journal of the European Union (C 306, Vol 50, 17 December 2007) – Internet: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0010:0041:EN:PDF> (Letöltés: 2010. április 24.)
- Treaty on collective security, concluded at Tashkent on 15 May 1992 – United Nations Treaty Series, Vol. 1894 (1995), I-32307 – Internet: http://untreaty.un.org/unts/120001_144071/4/4/00002877.pdf (Letöltés: 2010. május 8.)
- Van EEKELLEN, Willem: The Continuing Debate on European Security – Centre for European Policy Studies, Brussels (2006) – ISBN 92-9079-607-3 – 350. p.
- WEU Membership and Organization, Delegations – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)
- What is WEU today? – WEU/SG(2003)81 revision 5, December 2009 – Internet: <http://www.weu.int/> (Letöltés: 2010. április 28.)